

ügyéről. Szervezője a tartományi igazságügyi minisztérium volt, résztvevői a minisztérium, a tartományi kulturális élet és a közművelődési könyvtári ellátó központ és a tartomány börtöneinek képviselői, valamint hat, könyvtárosként dolgozó elitelt.

Jelenleg egy munkacsoport keretében kívánnak egyrészt a börtönkönyvtárak szakmai kérdéseivel foglalkozni, másrészt e könyvtárak elfogadtatása érdekében lobbizni. (Jelenleg ugyanis a börtönkönyvtárak a szabadidős tevékenységek között elismertségben az utolsó helyen állnak, jóllehet az elítéltek

30%-a igénybe veszi ezt az intézményt.) A munkacsoport tervei között szerepel:

- „A börtönkönyvtárak feladatai és működésük rendje” c. irányelv megvitatása.
- a könyvtári statisztika bevezetése,
- az állományfeltárás módjának javítása,
- újságok és folyóiratok kölcsönzésének bevezetése,
- az idegen nyelvű állomány meghonosítása,
- a video, a CD, a CD-ROM meghonosítása, a számítógépes hozzáférés bevezetése.

(Katsányi Sándor)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Állomány, állományalakítás

00/039

MIEDTKE, Erwin: Ein Lektoratsdienst für Internetquellen. ILEKS geht in den Echtbetrieb: Ein Arbeitbericht = Buch Bibl. 51. Jg. 1999. 10/11. no. 622-625. p.

Res. angol nyelven

Gyarapítási tanácsadás Internet-forrásokhoz: az ILEKS megkezdi működését

Állománygyarapítási tanácsadó; Együttműködés-belföldi; Elektronikus publikáció; Számítógép-hálózat; Városi könyvtár

A BINE (Bibliothek + Internet = Navigation und Erschliessung) projekt keretében a brémai városi könyvtár létrehozta a közkönyvtárak számára az Internet-források közös, hálózati feltárásának és értékelésének tartalmi és technikai előfeltételeit (ILEKS, Internet-Lektoratsservice). A projekt folytatásaként a brémai városi könyvtár az ILEKS szolgáltatást rendszeressé teszi, bemutatására az 1999. évi frankfurti könyvvásáron kerül sor.

A brémai városi könyvtár a szolgáltatáshoz országszerte új partnereket keresett. Adatbázis-szolgáltatóként a GBV-vel (Gemeinsamer Bibliotheksverband der norddeutschen Länder), adatszolgáltatóként pedig további közkönyvtárakkal kötött szerződést. A közreműködő közkönyvtárak egy-egy szakterület gondozását vállalták el: Berlini Központi és

Tartományi Könyvtár (utazás), Brémai Városi Könyvtár (számítástechnika, környezet), Paderborni Városi Könyvtár (számítógépes játékok), Schleswig-Holsteini Közkönyvtári Központ (pop- és rockzene, klasszikus zene). További könyvtárak felkérése és a szakterületek körének bővítése folyamatban van.

Az adatbázis a jelenlegi tervek szerint maximum tízezer rekordot tartalmaz majd. Keresésre a GBV-ban alkalmazott kétszintű Basisklassifikation egy változata szolgál. A főosztályok elnevezését igyekeztek a köznap nyelvhez közelíteni. Az egyes forrásoknál jelzik, hogy azok milyen tájékoztatási többletet nyújtanak (pl. szöveges ismertetést, kivonatokat). A brémai városi könyvtár honlapján már megtekinthetők a szolgáltatás mintaoldalai. A GBV már dolgozik a csatolások ellenőrzésére szolgáló számítógépi programon. Az adatbevitel PICA-WinIBW munkaállomáson történik.

Az ILEKS projektet támogatja az Európai Unió „New Book Economy - Building of the Information Society” programja, és az ILEKS rendszer üzembehelyezése után a két projekt tervezett összekapcsolására is sor kerülhet.

A projekt további fontos része az, hogy az ILEKS-adatbázis a helyi online katalógusokhoz kapcsolódjon. A keresés eredményeként így – az európai uniós projektnek köszönhetően – egyszerre jelennek meg az állomány és az internetes források adatai. Az állományból vett tételek „előlapjaként” szerepelni fog a Könyvtárellátó (ekz) recenziója és a címlap szkennelt képe is. A használó eldöntheti majd, hogy az adott könyvet kölcsönveszi a könyvtárból, előjegyzi vagy a könyvkereskedelemben megvásárolja.

Az ILEKS program keretében a „bedolgozó” kérését és folyamatos tájékoztatását is online módon szervezték meg.

(Hegyközi Ilona)

00/040

RÖDER, Birgit: Bücher aus dem Internet? Vor- und Nachteile von Online-Buchhandlungen für Bibliotheken = Buch Bibl. 51. Jg. 1999. 7/8. no. 485-488. p.

Könyvrendelés az Interneten: az online könyvkereskedelem előnyei és hátrányai a könyvtárak számára

Könyvkereskedelem; Könyvásárlás; Számítógép-hálózat

A könyvtárak számára hagyományosan a helyi könyvesboltok, ritkábban a könyvküldő szolgáltatók vagy maguk a kiadók szállítják a könyveket. A könyvtárak és a kereskedők közötti elektronikus kommunikáció már régebben megkezdődött, és ma már világszerte működnek online könyvkereskedések.

A könyvtárosok számára az internetes könyvkereskedések közül való választáskor a következők játszanak szerepet: az adatbázisok mérete, a fizetési mód, az ügyfélszolgálat, a keresési lehetőségek, a dokumentumok és a postázás költségei. Németországban a www.a-zet.de, www.amazon.de, www.bol.de, www.buch.de, www.buecher.de, és a www.proxis.be címen érhető el az országban működő könyvkereskedők elektronikus szolgáltatásai; ezeket veszi számba a cikk és foglalja össze áttekinthető táblázatos formában.

Összefoglalóan le lehet szögezni, hogy a könyvtárosok nagyobb igényeket támasztanak a szolgáltatókkal szemben, mint a magán felhasználók. A hagyományos könyvkereskedések tanácsadási tevékenysége a könyvtárak számára nem jelent az online kereskedésekkel szemben plusz-szolgáltatást, mivel a beszerzendő műveket már kiválasztották, amikor a kereskedővel kapcsolatba kerülnek. Előnyös viszont a könyvtárak számára – főként a belső kiadványok esetében –, hogy a helyi könyvkereskedések betekintésre is átadnak könyveket a könyvtáraknak (erre az online kereskedések nem vállalkoznak). Míg a könyvesboltok a magánembe-

reket akár egy nap alatt is kiszolgálják, az internetes könyvesboltok csak két-három nap alatt (bár vannak expressz szolgáltatások).

Az online könyvesboltok Németországban a külföldi címeket 2-4 hét alatt szállítják, szinte egyikük sem számít fel postaköltséget. A könyvtárosok nagyra értékelik azt a szolgáltatást, hogy az online rendelésekről visszaigazolást kapnak elektronikus levélben és azt, hogy a hálózaton megtekinthetik és nyomon követhetik rendeléseik státusát. Sajnálatos módon az Amazon cég, amely amúgy jelentős kedvezményeket nyújt könyvtárak számára, nem hajlandó számla ellenében küldeni a könyveket, csak hitelkártya vagy csekk ellenében. Emiatt a könyvtárak és az Amazon cég is üzlettől esik el.

Könyvenként változó, hogy melyik online cég ajánlata a legkedvezőbb; mindig meg kell vizsgálni a szükséges időráfordítás és a megtakarítás mérlegét. A külföldi dokumentumárak összehasonlításában a könyvtárak segítségére lehetnek az internetes könyvkereskedések, különösen azok, amelyek árait márkában adják meg. Mivel a német kiadók fix árakkal dolgoznak, a könyvkereskedések közötti választásnál a szállítási idő és a szolgáltatás minősége a meghatározó tényező.

A könyvek elektronikus kereskedelme állandó változásban van, egyre újabb szolgáltatók jelentkeznek. A könyvtáraknak nem szabad elzárkózniuk az új megoldásoktól, de nem szabad feladniuk a hagyományos könyvkereskedésekkel fenntartott jól bevált kapcsolataikat sem.

(Hegyközi Ilona)

00/041

PAAVONHEIMO, Jari: Viimeiset siemenperunat eli miten kokoelmien kävikään = Kirjastolehti. 92. vuo. 1999. 6. no. 12-15. p.

Hogy jártak a finn közkönyvtári gyűjtemények?

Állománygyarapítás; Költségvetés; Közművelődési könyvtár

A 90-es években megbillentek a közkönyvtárak költségvetésén belüli arányok. A gyarapítás (könyvek és egyéb dokumentumoké) aránya 17%-ra, ezen belül a könyveké 10%-ra csökkent, azaz ez utóbbiaké az egynegyedével esett vissza. A csökkenés legnagyobb vesztese a kölcsönzők széles rétege: ezt jelzi a kölcsönzések számának csökkenése is. Némelyek szerint számításba kellene venni a statisztikában a könyvtár távhasználatát is – ez azonban teljesen hiábavaló ötlet. Ha ugyanis e szempontból releváns kérdés (pl. kölcsönzés-megújítás) érkezik az Interneten, az ügy megjelenik benne – amennyiben viszont a honlapra történő minden egyéb bejelentkezést is regisztrálnának, az olyan volna, mintha a könyvtár előtt elhaladókat strigulálnák.

A gyarapítás szempontjából figyelemre méltó, hogy 1996-98 között 68 millió márkával nőttek a könyvtári kiadások, s ennek 10%-át fordították különféle könyvtári dokumentum (de nem könyv) beszerzésére; 28%-át az elkerülhetetlen személyi kiadásokra, s 62%-át „valami egyébire” – azaz a könyvbeszerzésre semmi sem jutott belőle. Látható, hogy az av-dokumentumok beszerzésének növekedése nem jelentős részt visz el a keretből. Ami szembetűnően sok, az az egyéb kiadásokra fordított összeg. Egyébként is az az általánosan jellemző helyzet, hogy ahol jó az av-anyag, ott jó a könyvvállomány is.

Az automatizációval és az utóbbi évek Internet-lázával a könyvtárak imázsa és alapfeladatai kerültek veszélybe, különösen ha azt vesszük figyelembe, hogy a közkönyvtári tevékenység egészében az Internet-szolgáltatások továbbra is csupán keskeny szeletet jelentenek. A jól képzett könyvtárosoknak viszont ennek ellenére egyre inkább csak az a szerep jut, hogy az ifjúsági szórakozóhellyé váló könyvtár esti felvigyázói legyenek.

A gyarapítás piaci (keresleti) szempontjainak eltűzött érvényesítése azt eredményezi, hogy az értékes újdonságok – különösen a szépirodalom területéről – nem kerülnek be a könyvtárba, és így a jövőt

tekintve is olyan űr keletkezik, amely lehetetlenné teszi a könyvtárak számára az élő irodalmi kultúra fenntartását. Az az állítás sem igaz, hogy a szépirodalom iránti kereslet gyengébb volna az ismeretterjesztő irodalom irántinál. 1997-ben például a könyvtárak által beszerzett könyvek 39%-a volt felnőtteknek szóló ismeretterjesztő mű, s 29%-a szépirodalmi, a kölcsönzési statisztika szerint azonban mégis a szépirodalomból kölcsönöztek többet az olvasók.

Elképzelhető, hogy az irodalmi kultúra könyvtári fenntartására csak egy, a Norvégiáéhoz hasonló szigorú állami irányítási modell volna alkalmas. A könyvtárosoknak úgy kellene befolyásolniuk a jövőt, hogy ne kelljen választani az olvasószobakönyvtár és a virtuális könyvtár között, hanem anélkül teremtdőjk meg a helyes egyensúly, hogy bármelyik részterületet ki kellene zárunk.

(Sz. Nagy Lajos)

00/042

SCULLY, Paul: On-site and off-site collections: costs and challenges = Aust. Libr. J. 48. vol. 1999. 2. no. 178-188. p.

Házon belüli, illetve házon kívüli állományok: a költségek összehasonlítása

Állomány; Költségelemzés; Közművelődési könyvtár; Számítógép-hálózat

Az Internet a közkönyvtárak számára is lehetőséget nyújt arra, hogy gyűjteményüket a falaikon kívüli forrásokkal is kiegészítsék. A kérdés az, hogy e „távoli” gyűjtemények kialakítása és hozzáférésük feltételeinek megteremtése nem kerül-e többre, mint a helybeni gyűjtemény fejlesztése és rendelkezésre bocsátása?

A helybeni és távoli gyűjtemények kritériumainak tisztázása után a szerző a két gyűjtemény párhuzamos vagy integrált kezelésével foglalkozik; a néma terminálok helyett PC-k alkalmazása az utóbbi megoldást teszi lehetővé.

A költségtényezők részletes számbavételével megállapítható, hogy kevesebb munkamozzanat szükséges-

ges a távoli gyűjtemény felépítéséhez, mint a helybeliéhez. Bizonyos kiadások (berendezés, bútorzat, tárolás stb.) teljességgel elmaradnak, a számítógépes rendszer pedig mindkettőhöz egyaránt szükséges. A dokumentumok árának és a hozzáférés költségeinek összehasonlítása azt mutatja, hogy jóval olcsóbb az utóbbi, mint az előbbi. A számításokat részletes költségstruktúra alapján lehet elvégezni, tekintettel a használat intenzitására. A végeredmény kedvező a távoli, online használható gyűjteményekre nézve. A költségek alakulásának trendje pedig megerősíti ezt a megállapítást.

Mind a helybeni, mind a távoli gyűjteményeknek megvannak a maguk előnyei és hátrányai. Ezekre tekintettel kell lenni, amikor a könyvtár szembenéz az új helyzetből adódó kihívásokkal. A gyűjtemény esetében külön fejlesztési stratégiát kell kidolgozni a helybeni és a távoli gyűjteményekre nézve, elkerülendő a párhuzamosságokat; meg kell állapítani a válogatás és beszerzés kritériumait, a keret felosztását, elméletileg és gyakorlatilag is integrálni kell a kétfajta gyűjteményt, kiértékelni és elemezni a jelenlegi használatot, részt venni kooperációs vállalkozásokban a távoli gyűjtemények kifejlesztésére, újragondolni a könyvtár elrendezését stb.

Az olvasószolgálatban biztosítani kell a távoli forrásokhoz való hatékony hozzáférést, az Internet integrálását a könyvtári katalógusba, ki kell fejleszteni a „just-in-time” (akkor, amikor kell) szolgáltatásokat szemben a „just-in-case” (mindenesetre) gyűjteményekkel, az olvasókat felkészíteni a távoli források használatára stb.

Tudatosítani kell a használókban a távoli források értékét („a PC-k a jövő évezred könyvespolcai”, „könyvtár falak nélkül”), megfelelő könyvtárpolitikai koncepciót kidolgozni (nem korlátozni pl. a távoli forrásokhoz való hozzáférést a helybeni használókra, a PC-k túlterheltségét megelőzni az előjegyzések bizonyos napszakokra és munkaállomásokra való korlátozásával stb.), s megfelelő menedzsment-intézkedéseket is kell tenni (pl. technológiai

fejlesztési terv, teljesítménymutatók kidolgozása, az Internet-kapcsolatok karbantartása a holt kapcsolatok kiiktatásával stb.).

A távoli gyűjtemények előnyei mellett sem szabad őket előnyben részesíteni, hanem kiegyensúlyozott, integrált könyvtári állományt kell felépíteni, tekintettel a különböző attitűdökre és igényekre.

(Papp István)

00/043

SOLIMINE, Giovanni: Riflessioni sull'esigenza di un canone biblioteconomico per la gestione delle collezioni = *Accad. Bibl. Ital.* 50. a. 1999. 1. no. 5-18. p.

Megjegyzések a gyűjteménykezelést szolgáló könyvtártani szabályzat szükségességéről

Állományalakítás; Gyűjtőköri szabályzat

A könyvtár arculatát gyűjteménye határozza meg, a gyűjteményfejlesztés programja pedig legyen koherens a könyvtár intézményi feladataival és szolgáltatási céljaival (melynek meghatározásához a dokumentumok használatának statisztikai adatait is fel kell használni). A gyűjteményfejlesztés könyvtártani kánonját a következő lépésekben lehet meghatározni:

- a) Kiindulásként az intézmény végső céljait és alapvető célkitűzéseit kell számba venni, amelyek a cselekvéseket inspirálják. Igen fontos ebben a fázisban a könyvtár fenntartóinak bevonása, hogy mindenki tisztában legyen az alapvető célokkal, így lesz könnyebb felbreszteni annak a hivatalnak a felelősségtudatát, amely a könyvtár céljainak megfelelő forrás rendelkezésre bocsátásáért felelős.
- b) Világosan meg kell határozni azokat a szakterületeket, amelyeket a könyvtár le kíván fedni, s azon igénytípusokat, melyeket ki szándékozik elégíteni (kutatás, oktatás, népszerűsítés, alaptájékoztató stb.); e két paraméter viszonylatából következtetni lehet a gyűjtemények alapdimenzióinak nagyságrendjére és az évenként szükséges növekedésre.
- c) Szükséges a használói kör részletes elemzése, amely felé a könyvtár fordul, és a szolgáltató közösség profiljának leírása, különös tekintettel az említett igénytípusok meglétére. Pontosán meg kell határozni a használói igényeket, nem csak a kifejezetteket, hanem azokat is, amelyek később, célzott promóciós tevékenység nyomán lépnek majd fel.
- d) Az így leírt környezetbe el kell helyezni a könyvtárt; ennek érdekében meg kell határozni az alapvető prioritásokat, hogy a rendelkezésre álló forrásokat mely igények kielégítésére fordítják.
- e) A mondottakat egészítik ki a kiválasztás irányelvei, azok a prioritások illetve restriktciók, amelyek a beszerzési politikát vezérlik (bizonyos formátumú és hordozójú dokumentumok befogadása illetve kirekesztése, korlátozások nyelvi, földrajzi, időrendi szempontok alapján stb.). Így kerülhető el az egyenetlenség, a kijelölt területek lefedésének inhomogenitása, és így válhat világossá, hogy a könyvtár milyen határok között működik, melyek a kiválasztás motívumai, s ezáltal, hogy mi várható el a könyvtártól.
- f) Meghatározandók a fent leírt elemzések, illetve eredményeik áttekintésének módjai és gyakoriságuk, szükséges a külső környezet és a használói igények változásának folyamatos figyelése. Ezek teszik lehetővé, hogy a célok, a prioritások, a kritériumok és a gyűjteményi politikát valamint a költségvetés kezelését befolyásoló egyéb tényezőkre vonatkozó naprakész tanulságokat le lehessen vonni.
- g) Ki kell alakítani az együttműködés stratégiáit, és az azonos irányítású, a hasonló hierarchia-típusú, a hasonló vagy éppen kiegészítő struktúrájú könyvtárakkal koordinált gyűjteményfejlesztési akciók irányait.
- h) Mind egy könyvtár, mind kooperáció esetében szükséges minden témakör részletes elemzése, a gyűjtendő témakörök súlyának és jellemzői-

nek (pl. szakmai, népszerűsítő, alap) meghatározása.

- i) Mindebből egy olyan követendő protokoll állítandó össze, amely más fontos szempontokat is érint, mint pl. a beszerzendő dokumentumhordozók felsorolása, utalással használatukra (pl. az elektronikus adatbázisok használói köréről, vagy a napilapokat megőrzési céllal helyettesítő mikrofilmekről), az egyes dokumentumtípusokkal (pl. iskolai tankönyvek, efemer irodalom) kapcsolatos politikát és a gyarapítási eljárást (a kiválasztás felelősségét, tanácsadó testületek bevonását stb.).
- j) Az elvek jelenjenek meg egy „szolgáltatási kartában” vagy „a használói jogok kartájában”, amely minőségi mutatókat (pl. a megjelenés és a beszerzés közti idő, a szállítóknak adott teljesítési idő stb.) is tartalmaz, továbbá közli, hogy a használók által tett beszerzési javaslatokat milyen mértékben és módon (feltétlenül, anyagiak függvényében, gyűjteményi értékre tekintettel stb.) veszik figyelembe.
- k) Hasonlóképpen pontosítandó a könyvtár álláspontja az ajándékokkal és csere-dokumentumokkal szemben: a válogatás nélkül elfogadott ajándék feleslegesen terheli a könyvtárt. A jó szabályozás épp úgy kezeli az ajándékot és cserét, mint a vásárlást, és nem vesz állományba olyan kötetet, amit akkor sem vásárolna meg, ha anyagi lehetősége lenne rá.
- l) Végül ki kell alakítani a gyűjtemény időszakos áttekintésének politikáját és gyakorlatát, ami nemcsak a régi és rongált anyag selejtezését jelenti, hanem a szabadpolcos anyag felújításának kritériumait, a kevésbé használtak raktárba vonását stb. is.

A fenti kritérium-rendszer együttesen alapulhat a gyűjtemény fejlesztésének sikeres tervezése.

(Mohor Jenő)

Lásd még 45, 47

Állományvédelem

00/044

FEENEY, Mary: Towards a national strategy for archiving digital materials = Alexandria. 11. vol. 1999. 2. no. 107-122. p.

EI kell készíteni a digitális dokumentumok archiválásának országos stratégiáját!

Állományvédelem; Elektronikus dokumentum; Könyvtártudományi kutatás; Megőrzés

Az Egyesült Királyságban is megnövekedett a figyelem a digitális megőrzés iránt: A Joint Information Services Committee (a felsőoktatást finanszírozó tanács információs bizottsága), a British Library és a National Preservation Office (a nemzeti megőrzési hivatal) közös programot hozott létre a digitális archiválással kapcsolatos kutatások, ill. tanulmányok érdekében, s ezek vezetésére felállította a Digitális Archiválási Munkacsoportot (DAWG).

Az elektronikus kiadványok előállítóival és a kutatói közösséggel foglalkozó vizsgálatok néhány közös vonást állapítottak meg. Mind az elektronikus kiadói, mind a tudományos körben szükségét látják az adatmegőrzésnek; felismerik az előállítók szerepét és felelősségét a hosszú távú megőrzésben. Tudják, hogy a megőrzésnek költségei vannak, de még nem ismerik ennek nagyságát, és nincs egységes álláspont a finanszírozás módjáról (de valamilyen országos, állami jellegű támogatás szükségesnek tűnik). Egyetértés van az együttműködés, és országosan egységes irányelvek kidolgozásának szükségességéről. Sokan vélik úgy, hogy egy központi, országos testületnek kellene a megőrzési politikát vezérelni, s egyben figyelemmel kísérni a szabványosítási folyamatokat és a gyakorlatot, a legjobb megoldások kiválasztása és terjesztése érdekében.

A digitális források életciklusát egy tanulmány így írta le: 1. Az adatok létrehozása; 2. Az adatok kezelése és megőrzése (beszerzés, rendelkezésre bocsá-

tás; adat-struktúra; leírás és dokumentáció; tárolás; megőrzés); 3. Az adatok használata; 4. A jogok kezelése.

Az életciklus egyes fázisaiban különböző intézmények kerülnek kapcsolatba a digitális forrásokkal, amelyek csak saját szerepükkel vannak tisztában, de nincsenek ismereteik más érintettek érdekeiről, sem arról, hogy az ő tevékenységük hogyan befolyásolja másokét.

A megőrzés lényege a digitális forrás hosszú fennmaradásának biztosítását jelenti a technológiai változások közepette, oly módon, hogy a forrás intellektuális tartalmából ne veszítsen.

A tanulmányok a digitális megőrzés három fő megközelítését dolgozták ki:

1. A technológia-megőrzés stratégiája, azaz az eredeti szoftver megőrzése, amelyet az információ létrehozására és hozzáférésére használtak (ide értve – lehetőség szerint – a hardvert és az operációs rendszert is).
2. Az emulációs stratégia, azaz a mai (és jövőbeli) nagyteljesítményű gépekre olyan programok készítése, amelyek a régebbi, elavult platformokat és operációs rendszereket emulálják.
3. A migrációs stratégia, azaz annak biztosítása, hogy a digitális információkat konvertálják az új formátumokra, mielőtt még a régi elavulna.

Az 1. eset valószínűleg csak a rövid- vagy középtávú megőrzést szolgálhatja (gondoljunk arra, hogy máris hányféle hardver-platform tűnt el nyomtalanul, s arra, hogy a mai PC-ket tudjuk-e majd tíz év múlva használni, javítani stb.). A 2. eset alighanem akkor lehet hasznos, ha az adott forrást nem lehet szoftver-független formátumokba konvertálni. A migrációs stratégia egyik módszere, hogy a forrást tartósabb, megbízhatóbb hordozóra visszük át (extrem esetben papírra vagy mikrofilmre, ez ugyan meglehetősen biztos védelmet nyújt egy példánynak, de elvész a digitális formátum funkcionalitása). Másik módszer, amikor az újabb változat (pl. egy szövegszerkesztő esetében) eleve képes arra,

hogy a korábbi változatán készült fájlokat dekódolja, és az új formátumba átalakítsa (retro-kompatibilitás), azonban nem bízhatunk abban, hogy ez minden esetben (és a jövőben is) így működik. A migráció harmadik módja a különböző rendszerek inter-operabilitására épül, azonban itt a legnagyobb (s minél komplexebb a forrás, annál nagyobb) az adatvesztés veszélye. Végül – a nagy, komplex, és több összetevőjű digitális gyűjtemények esetében – a szabványos formátumokba konvertálás jöhet számításba. A migráció elterjedt gyakorlat, ám mint stratégia még fejlődésben van, és további vizsgálódásokat igényel.

A költségekről szólva egyaránt figyelembe kell venni az előállítás, a kiválasztás és beszerzés, az adatkezelés, a rendelkezésre bocsátás, a használat, és a megőrzés költségeit, valamint a jogokkal kapcsolatos költségeket.

Végül meg kell említeni az adatmentés, a hordozók sérülései miatti helyreállítás szükségességét, s az ezekre való felkészülés fontosságát.

(Mohor Jenő)

Különgyűjtemények

00/045

HAHALEVA, Nina: Oficial'nyj dokument v biblioteke: opyt i problemy komplektovaniâ i predostavlenia pol'zovatelâm = Bibliotekovedenie 1999. 3. no. 76-79. p.

Hivatalos dokumentum a könyvtárban: a beszerzés és a használatba adás tapasztalatai és problémái

Állománygyarapítás; Hivatalos kiadvány

Számos oroszországi könyvtár (ahogy tudta, általában: hézagosan) korábban is gyűjtötte és forgalmazta a hivatalos kiadványokat. Fordulatot azonban csak az 1994. évi új kötelezpéldány törvény hozott. Ez, miközben maga is a „nagy társadalmi fordulat terméke”, akceptálta, hogy a hivatalos kiadványok fellelhetősége és hozzáférhetősége egyik

fontos feltétele a piacgazdaság és a demokrácia működésének.

A törvény meghatározásában hivatalos kiadványoknak kell tekinteni – illetve belőlük köteles példányokat szolgáltatni – mindazokat a hagyományos formában és/vagy elektronikusan megjelenő dokumentumokat, amelyek a törvényhozás, a végrehajtó hatalom és a bíróságok égisze alatt jelennek meg, s mint ilyeneknek törvényi, normatív, direktív vagy informatív jellegük van.

Időközben a föderáció elnöke közzétette az ország jogi informatizálásának koncepcióját is. Ez egyfelől a hivatalos publikálás intézményének megteremtéséről, másfelől pedig az ilyen információ közkönyvtári úton való megszerzéséről intézkedik.

Ami a jogszabályok hivatalos verziójának garantálását, illetve e verziók terjesztését illeti, arra hozták létre a „Szisztéma” nevű Tudományos–Műszaki Központot, mely az elnöki hivatal mellett az Igazgatási Kapcsolatok és Információk Szövetségi Ügynökségének keretében működik. „Mérget venni” csak a szóban forgó központ által félmjelzett jogi szövegre szabad.

A jogszabályok és más hivatalos dokumentumok könyvtári használatát korábban a referenz vagy tájékoztató osztályok „menedzselték”. Újabban – az eddig kialakult alapok hasznosításával – nyilvános jogi információs központok szervezését kezdték el. Ilyen központ működik az Oroszországi Állami Könyvtárban, továbbá a szmolenszki, brjanszki, tulai megyei könyvtárban. A cél az, hogy a jogi információs tevékenységet fokozatosan meghonosítsák a járási és városi könyvtárakban is, ami által az egész országot be fogja hálózni ez a hierarchikusan építkező információs szervezet.

Ennek terjedelmi követelményei lesznek az egyes könyvtárak gyűjtőkörében, mégpedig tartalmiak és (különös tekintettel a korszerű hordozókra) formailag egyaránt. Máris nagy a jogi információk adatbázis- és CD-ROM kínálata (Konsultant plus, Kodeks, Garant, USIS, illetve Uridiceskij vestnik és

Uridiceskij spravocnik dla vseh). Van már adatbázis a törvénytervezetekről is.

A külföldi jogi információk, elsősorban az alkotmányjogi és törvényalkotási dokumentumok gyűjtésére és forgalmazására részint megvannak az illetékes könyvtárak, részint ki fogják őket jelölni.

(Futala Tibor)

00/046

STARODUBOVA, N.: Dostupnost' oficial'nyh dokumentov = Biblioteka. 1999. 8. no. 31-32. p.

A hivatalos dokumentumok hozzáférhetősége

Hivatalos kiadvány; Hozzáférhetőség

Világszerte, de Oroszországban (kicsit később) különösen megdőlt az a tévhit, hogy a hivatalos kiadványok iránti érdeklődés szűk körű, s ezért a könyvtáraknak nem elsőrendű kérdés foglalkozni velük. Ma már világméretű, illetve Európát átfogó program (IFLA, Európa Tanács) lett hozzáférésük garantálása valamennyi állampolgár számára.

Oroszországban – az archívumokon és a normatív–jogi információs központon kívül – a könyvtárak rendelkeznek a legnagyobb és az időben is „elmélyült” gyűjteményekkel a hivatalos dokumentumokból. Így csupán az Oroszországi Föderáció vezető könyvtáraiban több mint 7 millió található belőlük. Ugyanezekben a könyvtárakban 1997. évi forgalmuk 3 millió 200 ezer érdeklődő között oszlott meg.

A kilencvenes évek közepétől több felmérés (moszkvai központi könyvtári rendszer, Oroszországi Állami Könyvtár, általános tudományos könyvtárak) egyértelműen bizonyította, hogy az olvasók felettből intenzíven érdeklődnek az efféle irodalom, különösen a normatív–jogi dokumentumok iránt. Ez részint az oroszországi társadalmi–gazdasági változások következménye, részint pedig e dokumentumok nyomtatott és elektronikus változatainak ingyenes könyvtári kínálatáé.

1995-ben az Oroszországi Állami Könyvtár kimunkálta a hivatalos dokumentumok nemzeti letétjé-

nek tervezetét, amely a decentralizáltság elvén és a korszerű technika és technológia hasznosításával fog működni. Mindenesetre a végrehajtás első szakasza (a szükséges kapcsolatfelvételek lezárása) megtörtént. Most folyik e speciális dokumentumfajta gyűjtési, feltárási, tárolási és használatbaadási szabályainak kimunkálása (1995-ben konferencián hányták-vetették meg az imént felsorolt tennivalók elvégzésének útjait-módjait; 1998-ban vademecum és módszertani segédlet jelent meg e tárgykörből).

Napjainkban az állami információs rendszer és a könyvtári rendszer sikert ígérő tárgyalásai folynak a hivatalos kiadványok hozzáférhetőségének közös javítása érdekében.

(Futala Tibor)

00/047

VASSILIEVA, Tamara A. - STARODUBOVA, I. Z.: Library resources of official documents for the Russian nation: problems of collection building and access = INSPEL. 33. vol. 1999. 2. no. 103-108. p.

A hivatalos dokumentumok könyvtári forrásai Oroszországban: az állománygyarapítás és hozzáférés problémái

Állománygyarapítás; Hivatalos kiadvány; Hozzáférhetőség; Országos feladatkörű szakkönyvtár

Oroszország jelenlegi társadalmi átalakulási folyamatában megnőtt a hivatalos, jogi vonatkozású nyilvános dokumentumok fontossága. Bár a könyvtárak fontos szerepet játszanak ezeknek a dokumentumoknak a terjesztésében és elérhetővé tételében, nincsen egyetlen olyan könyvtár sem Oroszországban, amelyben az összes hivatalos dokumentum megtalálható. E probléma megoldására ki kell alakítani az országban a hivatalos dokumentumok megosztási rendszerét, szövetségi, regionális és városi szinten. A nyilvános dokumentumok forrás-megosztási rendszerének csúcspontján Oroszország nemzeti könyvtára, az Orosz Állami Könyvtár áll, de az egybehangolt regionális együttműködés

és az országos információs hálózat segítségével minden állampolgár számára hozzáférhetővé válnának a jogi vonatkozású nyilvános dokumentumok.

(Autoref.)

00/048

BERKEMEYER, Jörg - WEISS, Berthold: Sammlung von Online-Dissertationen an Der Deutschen Bibliothek. Neue Metadatenchnittstelle und neues Metadatenformat = Bibliotheksdienst. 33. Jg. 1999. 7. no. 1092-1097. p.

Online disszertációk gyűjteménye a német nemzeti könyvtárban: új metaadat-program és formátum

Disszertáció; Elektronikus publikáció; Formátumgépi; Gépi dokumentumleírás; Nemzeti könyvtár

A disszertációkat egyre inkább elektronikusan publikálják. A szerzők azért élnek ezzel a lehetőséggel, mert gyorsan és kedvező költséggel nagy olvasóközönséghez juttathatják el dolgozatukat. Ez a tendencia a Die Deutsche Bibliothek (DB), a német nemzeti könyvtár tevékenységét is érinti: össze kell gyűjtenie, fel kell tárnia és hosszú távon meg kell őriznie ezeket a digitális publikációkat. 1998 július 1-jétől 300 disszertáció került be állományába.

Az egyetemi könyvtárak önkéntesen jelentik be a DB-nek a dolgozatokat. 1999 márciusától a bejelentés és a metaadatok megadása már elektronikusan történik (HTML-adatlappal, e-postán, elektronikus levélben és csatolt fájlban, elektronikus levélben és hozzácsatolt HTML-dokumentumban). Az ezt követő ellenőrzés után a dokumentumot áttöltik az egyetemi szerverről a DB szerverére. A disszertációk metaadataihoz szabványos, a Dublin Core-nak megfelelő formátumot alakítottak ki, neve METADISS. A metaadatokból automatikusan egy ún. előlap készül, majd megtörténik a formai és tartalmi feltárás, végül a dokumentum rekordja bekerül a német nemzeti bibliográfia H sorozatába. A használók az online katalóguson és a Z39.50 kapun keresztül férhetnek hozzá a disszertációkhoz.

(Hegyközi Ilona)

00/049

DUGDALE, Christine: The role of electronic reserves in serving and shaping new teaching and learning environments in UK universities = J. Inf. Sci. 25. vol. 1999. 3. no. 183-192. p. Bibliogr. 45 tétel.

Az elektronikus „tartalék”-állományok szerepe az új oktatási és tanulási környezet szolgáltatában és formálásában az Egyesült Királyság egyetemien

*Egyetemi könyvtár; Elektronikus dokumentum; Tan-
könyvgyűjtemény*

Anglia legtöbb felsőoktatási könyvtára számára új problémát jelent, hogy ritka művek iránt jelentkezik megnövekedett igény, általában igen rövid időtartam alatt. Ennek oka egyrészt a megnövekedett (és megváltozott) hallgatói létszám, másrészt az új pedagógiai trendek, új oktatási módszerek bevezetése. A hallgatók nemcsak többen vannak, hanem mások is: bizonyos ismeretekkel és elvárásokkal jelennek meg a felsőoktatásban (információtechnológiai ismeretek, és az ilyen eszközökhöz való hozzáférés igénye). Az oktatás módszerei között háttérbe szorul a hagyományos előadás, többet bíznak a hallgató munkájára, ezzel megnövekszik a – behatárolt példányszámú – alapvető irodalom iránti kereslet a könyvtárakban.

Az ilyen igények kielégítésére létrehozott rezerv-állományok, vagy rövid kölcsönzési idejű külön kezelt gyűjteményrészek kiváltására alkalmas ezen szövegek elektronikus gyűjteményének létrehozása. Ezzel lehetővé válik a hozzáférési probléma megoldása, ugyanaz a dokumentum egyszerre többek számára hozzáférhető, adott esetben nemcsak a könyvtárban, de távolról is. Az ilyen gyűjtemény felállításának és rendelkezésre bocsátásának legtöbb technikai problémáját már megoldották; az intézmény ilyen esetben inkább gazdasági, képzési, és humánpolitikai problémákkal találkozik. Megfelelő technikai infrastruktúra esetén esetleg csak a sávszélesség okozhat gondot, s talán némi kiegészítő hardver és szoftver beszerzésre van szükség. A

használók (és a könyvtárosok) legyenek tisztában a hálózati források használatával. A legnagyobb megoldandó probléma a szerzői jogi kérdések tisztázása, illetve a tiszta jogi helyzet megteremtése. A University of the West of England (Bristol) könyvtára létrehozott egy ResIDe Electronic Reserve elnevezésű szolgáltatást, amely ma egy megalapozott, működő könyvtári szolgáltatás az egyetemen. A cikk a továbbiakban ennek működését és tapasztalatait írja le részletesen.

(Autoref. alapján)

Lásd még 107

Raktározás

Lásd 84

Feldolgozó munka

00/050

GORMAN, Michael: Metadata or cataloguing? A false choice = J. Internet Cat. 2. vol. 1999. 1. no. 5-22. p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Metaadatok vagy katalogizálás? Hamis alternatíva

Elektronikus dokumentum; Formátum -gépi; Gépi dokumentumleírás; Szabvány -könyvtári

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Ahhoz, hogy a könyvtár betölthesse hivatását (kiváltsza, beszerze, hozzáférhetővé tegye, elemezze és megőrizze a lejegyzett tudást és a rögzített információkat minden formájukban, és segítse ezek használatát), szükség van könyvtárosokra, gyűjteményekre és a bibliográfiai ellenőrzés építményére.

A könyvtárosok dolga, hogy szakmai ismereteiket és tapasztalatukat a könyvtár profiljának egy vagy több összetevőjénél alkalmazzák. Szerepük a legutóbbi két évtizedben sokat változott.

A gyűjteményeknek egy modern könyvtárban négy összetevője van:

1. megfogható dokumentumok (könyvek, térképek, video-kazetták stb.), amelyek a könyvtár birtokában vannak, s amelyeket meghatározott fizikai helyen tárolnak;
2. megfoghatatlan (elektronikus) források (CD-ROM stb.) a könyvtár birtokában és a könyvtárban használhatóan;
3. megfogható dokumentumok (könyvek stb.), amelyek más könyvtárak birtokában vannak, de könyvtárközi forrás-megosztási rendszerek és közös adatbázisok útján elérhetők;
4. megfoghatatlan (elektronikus) távoli források, amelyek nincsenek a könyvtár birtokában, de amelyekhez a könyvtár hozzáférést nyújt.

A gyűjteményekről szólva fontos megkülönböztetnünk az információt és a lejegyzett tudást: ez előbbi adatokat, elkülönült szöveg-csomagokat, képeket foglal magában, kontextus nélkül is használható; az utóbbi – éppen ellenkezőleg – diszkurzív és kumulatív. Az elektronikus technológia ugyanis, amennyire alkalmas az információ, oly kevésbé alkalmas a lejegyzett tudás kezelésére. Mi több, az elektronikus technológia igen gyenge választ ad a könyvtárosság egyik legfontosabb kérdésére, az emberiség lejegyzett tudásának a jövő generációk számára való megőrzése és átadása problémáira.

A bibliográfiai ellenőrzés további fejlődését a technológia is gyorsítja. A világszerte elfogadott rendszerek (AACR2, ISBD, ETO, DTO, MARC), a növekvő nemzetközi egyetértés a bibliográfiai rekordok kereteit és tartalmát illetően azt jelzik, hogy rendelkezésünkre állnak az eszközök ahhoz, hogy egy új bibliográfiai világrendet hozzunk létre. A bibliográfiai ellenőrzés központi eleme a *katalogizálás*. A katalogizálendő (leírandó) egység pedig lehet bármi a

fentebb említett négy állomány-összetevő közül. Kétségtelen, hogy az elektronikus dokumentum azonosítását, hozzáférhetőségét lényegesen jobban biztosítja a szabványok és kontrolált szójegyzékek felhasználásával végzett teljes körű katalogizálás, mint a teljes szövegben való kulcsszó-keresés, a szabad szójegyzékek, vagy a szó-gyakoriság számlálása. De megengedhetjük-e magunknak a teljes katalogizálást, vagy van-e harmadik út, alkalmazhatók-e meglévő szabványaink az elektronikus dokumentumokra, mely dokumentumok hasznosak annyira, hogy megérjék a katalogizálást, s hogyan őrizhetjük meg a már katalogizáltakat? Katalogizáljunk-e keveset de alaposan, vagy javított, de még nem drága visszakeresést biztosítsunk a nagy többséghez? A kulcsszavaknak (szabad tárgyszavaknak) rengeteg hátrányuk van, de helyettesíthetők-e szabványainkkal?

A metaadatok arra születtek, hogy az elektronikus források katalogizálásának lehetőségét, módját biztosítsák, kínáljanak harmadik utat a drága hagyományos katalogizálás és a gyenge kulcsszavas keresés között. A metaadatok ötlete nem könyvtáros körökből származik, ám az elektronikus dokumentum éppen olyan attribútumokkal rendelkezik, mint bármely más bibliográfiai entitás. Az elektronikus forrás teljes mértékben leírható úgy, hogy a leírás integrálható legyen a könyvtári katalógusba. Már van ISBD az elektronikus források számára, s ez lesz az alapja az AACR2 9. fejezete revíziójának is. Az elektronikus forrásoknak olyan jellemző adataik vannak, amelyek beépíthetők a MARC rekordokba. A Dublin Core (DC) 15 eleme mindegyikének van MARC-megfelelője, és mindegyik lefedhető vagy fix hosszúságú MARC-mezővel, vagy ISBD alapján, és/vagy kontrolált tárgyszó-jegyzékkel, teaurusszal. Van egy minimalista álláspont, amely szerint a DC 15 eleme elegendő, mindenféle, a katalogizálás művészetében jártasok által művelt normalizálás nélkül. A másik nézet szerint a DC egyszerűsége nem mondhat ellent a használói igények

komplexitásának, s szükség lenne olyan emberi beavatkozásra, ami az egyes elemeket a katalogizálási szabályokból, teauruszokból származó, szabványosított megoldásokkal „tölti fel”. Ez semmiképpen nem lehet olyan idő- és költségigényes, mint a teljes katalogizálás, de biztos, hogy túlmutat a minimalisták által igényelt olcsóságon és egyszerűségen.

Négy lehetőségünk van: teljes katalogizálás, gazdagított DC, minimális DC, strukturálatlan kulcsszókeresés. Ha felkészültünk arra, hogy értékítéletet hozunk, és ha széleskörű egyetértésre tudunk jutni, érték-sorrendbe állíthatjuk az elektronikus forrásokat, és alkalmazhatjuk a négy megoldást. Az a viszonylag kevés elektronikus forrás, ami állandó értéknek tűnik, megéri a teljes katalogizálást, nemzeti és nemzetközi szabványok szerint, s legyen ezekről teljes MARC-rekord. A következő kategória kapjon Dublin Core „katalogizálást”, s az ezt követő a DC minimumot. Végül a legkevésbé értékesnek tűnőket (valószínűleg ez lesz a nagy többség) bízzuk a kereső-gépek („search engines”) kegyelmére. A katalogizálás kontra DC vita, valamint a DC természetéről való vita nem oldódik meg a bibliográfiai ellenőrzés szisztematikus megközelítése és koherens terve nélkül.

Jegyezzük még meg, hogy a bibliográfiai ellenőrzés rendszerének két fő követelménye van: gyors és hatékony hozzáférést nyújtson a szükséges anyagokhoz; segítse az emberiség „emlékezetének” megőrzését és tovább-hagyományozását (ugyanis ha nem tudjuk, mink van, nem tudjuk, mit őrizzünk meg). A gigantikus elektronikus archívumok, archiváló rendszerek tervei kapcsán ne feledjük, hogy alig több, mint tízéves elektronikus dokumentumaink már használhatatlanok a technológiai körülmények folyamatos változása miatt. Mi lesz 100, 200 év múlva? Viszont van 400 éves, teljes mértékben használható könyvünk. Bárki állíthatja-e komolyan, hogy mai elektronikus forrásaink használhatók lesznek a 24. században? Ma a megőrzés egyedül biztosnak tűnő megoldása, ha az értékes (kata-

logizálásra, gazdagított DC-feldolgozásra ítélt) elektronikus forrásainkat savmentes papírra nyomtatjuk, és példányait a tudományos könyvtáraknak szétosztjuk.

(Mohor Jenő)

00/051

ORTIZ-REPISO JIMÉNEZ, Virginia: Nuevas perspectivas para la catalogación: metadatos versus MARC = Rev. Esp. Doc. Cient. 22. vol. 1999. 2. no. 198-219. p. Bibliogr. 13 tétel.

Res. angol nyelven

Új perspektívák a katalogizálásban: a MARC – metaadat alternatíva

Dokumentumleírási szabályzat; Elektronikus dokumentum; Gépi dokumentumleírás; Hiperszöveg

Amikor a hatvanas években először megtervezték a MARC formátumot, a papír alapú dokumentumok bibliográfiai leírásainak elektronikus terjesztésére szánták, a katalóguscédula digitális változataként. A cédula adatai pedig statikus információk, igencsak lapos adatstruktúrával. A MARC 5xx mezőiben van ugyan hely az egyéb – nem bibliográfiai jellegű – adatok számára is, ezek azonban általában nem keresési helyek (ill. hozzáférési pontok). A MARC formátumból ténylegesen hiányzik a hierarchikus információk kezelésének lehetősége. A MARC formátumokat újólág meg kellene vizsgálni és elemezni, hogyan fejlődhetnének, vagy alakulhatnának át a jövőben. A MARC-kal szemben pl. a TEI viszont a bibliográfiai információk mellett olyan nem-bibliográfiai információkat is közöl az elektronikus szövegekről, amit humán, vagy informatikai eszközökkel egyaránt lehet elemezni. A TEI, a Dublin Core nagyobb hangsúlyt fektet a hozzáférésre, mint a leírásra. Éppen az a lényeges különbség a könyvtári katalógus-hagyományokkal szemben, hogy az új eszközök a leírásokat más és jobb visszakeresési elemekkel látják el.

Az SGML különböző dokumentumok előállításánál és az online információk igen sok formátumánál egyaránt használható, nincs egyetlen szoftverhez, vagy limitált szoftver-csoporthoz kötve, s nem olyan merev, mint a MARC. Lényegében olyan általános szabványnak fogható fel, amelynek használata kiterjed a legkülönfélébb informatikai eszközökre: a katalogizáláskor használtakra (szabályzatok, MARC formátumok, ETO stb.), a katalógus-rekordok létrehozására, saját katalógusunk elektronikus szövegének létrehozására.

Ma lehetőség van olyan integrált információs környezet kialakítására, ahol a katalógus azonos hozzáférést ad a hagyományos és az elektronikus dokumentumokhoz. Egy OPAC szolgálhatja az internetes metaadatok adatbázisához és a könyvtár saját adatbázisához való hozzáférést. A Z39.50 keresési lehetőségei és a TCP/IP kapcsolatok egyetlen interfészen teszik lehetővé a katalógus, a CD-ROM, a teljes szöveges adatbázisokhoz, továbbá az online és a Z39.50 kompatibilis egyéb adatbázisokhoz való hozzáférést.

Egyes szerzők véleményével szemben nem valószínű, hogy a MARC a metaadatok leírásának jó eszköze lenne, vagy a metaadatokat érdemes lenne MARC formátumba konvertálni (ez olyasmí lenne, mint az integrált könyvtári rendszer üzembeállítása után hosszú távon tovább építeni a cédulakatalógust). A MARC és a különböző katalogizálási szabályok fejlesztendők, hogy adaptálhatók legyenek az új környezetben. A katalogizálóknak új perspektívákat és az információk szervezésének és visszakeresésének új módszereit kell magukévá tenni. A jövő katalógusának rugalmasnak és többfunkciónak kell lennie, a MARC viszont képtelen ezt a rugalmasságot nyújtani. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a MARC immár használhatatlan lenne, hiszen sok billiónyi MARC rekord létezik, és ezek SGML-re konvertálása mind idő, mind költségek szempontjából igen nyomasztó lenne. Mindazonáltal nem úgy tűnik, hogy a MARC a jövőben az egyet-

len bibliográfiai formátum maradhatna a könyvtári rendszerek számára. A katalogizálóknak, mint az információszerzés szakembereinek, meg kell teremteniük a bibliográfiai ellenőrzést a hálózatokon található információforrások felett. Ehhez az új környezetben új eszközök használatára is szükség van.

(Mohor Jenő)

00/052

MORRIS, Dily E. - WOOL, Gregory: Cataloging: librarianship's best bargain = Libr. J. 124. vol. 1999. 11. no. 44-46. p.

A katalogizálás gazdaságossága: érdemes házon belül tartani

Egyetemi könyvtár; Gazdaságosság -könyvtárban; Gépi dokumentumleírás

Mára bebizonyosodott, hogy az internetes keresőeszközök lehetőségei meglehetősen behatároltak. Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy milyen nagy szükség van a jól szervezett web-katalógusokra. Ez, valamint a különböző információhordozó típusok sokasodása szemmel látatóvá teszi a könyvtári katalogizálás jelentőségének növekedését.

Miben is áll a katalogizálás haszna? Először is a jó referenz munka elképzelhetetlen magas szintű katalógusadatok nélkül. Ugyanez mondható el az állományalakításról is, hiszen a katalógus és a kölcsönzési adatok összevetése világíthat rá az állomány erős és gyenge pontjaira. A jól kialakított katalógusadatok teszik lehetővé a könyvtárközi kölcsönzést is, különösen ha egy műnek valamely speciális kiadásáról van szó. A számítógépes adatbázisok is csak akkor kelendők, ha hibátlan adatokkal vannak feltöltve. Ez a számítógépes rendszerek cseréjét is jócskán megkönnyíti.

A katalogizálási tevékenység az utóbb években egyre hatékonyabbá és gazdaságosabbá válik. Jól mutatja ezt az Iowa State University Feldolgozó Osztályának példája. Egy felmérés kimutatta, hogy habár az 1990-es évek eleje óta a megszorításoknak köszönhetően ma tizennyolc munkatárssal kevesebb

dolgozik itt, a katalogizálási költségek hét év alatt - a magas minőségi követelmények megtartása mellett - mégis jelentősen csökkentek, a feldolgozott tételek mennyisége nőtt, a munka gyorsabbá vált, és még új szolgáltatások beindítására is futotta erejükből.

Az 1990/91-es évben 31 225 címet katalogizáltak, míg 1997/98-ban már 44 158-at, miközben a költség 22%-kal lett kevesebb. Mindez a katalóguscéduláról az online katalógusra való áttérésnek, a katalogizálási tevékenység automatizálására irányuló erőfeszítéseknek, és elsősorban az osztott katalogizálásnak köszönhető. Az OCLC-től átvett kész katalógusrekordok és az általuk indított program a közös katalogizálásért (Program for Cooperative Cataloging) nagy segítséget jelent a könyvtáraknak. Az egységesített szerzőségi adatokhoz való hozzáférést a NACO program (Name Authority Cooperative Program) segíti, melynek keretében a résztvevő könyvtárak 1997-ben 146 858 új rekordot vittek be a közös adatbázisba, többet, mint amennyit a Library of Congress ugyanabban az évben. Ennek is része van a költségcsökkenésben, hiszen az szerzőségi adatbázisból kevésbé képzett - és ezért kisebb fizetésért dolgozó - könyvtárosok is könnyedén ki tudják nyerni a szükséges adatokat. A magasabb kvalifikált katalogizálók pedig több időt tudnak fordítani például az Internet-források katalogizálására, a MARC rekordoknak a web oldalaikon való közzétételére, és a szolgáltatások egyéb fejlesztésére.

A technikai fejlődés, a hálózatba kötött munkaállomások szintén gyorsítják és egyszerűsítik a munkát. A Library of Congress számítógépes segédanyagai (Cataloger's Desktop and Classification Plus) is segítenek ebben, hozzáférhetővé téve a katalogizáláshoz szükséges szabálygyűjteményeket, referenz eszközöket.

A katalogizálás hatékonyabbá válásának a kiadók, a kutatók, a rendszeres olvasók a végső haszonélvezői. És persze a bibliográfiai adatbázisokkal keres-

kedő üzleti vállalkozások, melyek hasznot hozó tevékenységüket a könyvtárosok által létrehozott rekordoknak köszönhetik, ékesen bizonyítva ezzel a katalogizálás értékteremtő funkcióját.

(Fazokas Eszter)

00/053

MOULIS, Anne-Marie: L'analyse documentaire des images animées = Documentaliste. 36. vol. 1999. 3. no. 171-178. p. Bibliogr. 24 tétel.

Res. angol nyelven

Animációs képek katalogizálása

Gépi indexelés; Képanyag

Az audiovizuális dokumentumok katalogizálásához speciális jártasságokra és módszerekre van szükség; nem lehet őket a szöveges dokumentumokhoz hasonlóan feldolgozni. A jelen cikk összefoglalja, hogyan lehet osztályozni és indexelni az animációs képeket, bemutatva ennek a dokumentumtípusnak a sajátosságait. A számítógépi indexelés és a multimedia deszkriptorokhoz kifejlesztett MPEG7 szabványtervezet hatékonyabbá teheti az animációs képekhez való közvetlen hozzáférést.

(Autoref.)

Lásd még 48, 55

Katalógusok

00/054

ORTIZ-REPISO, Virginia - MOSCOSO, Purificación: Web-based OPACs: between tradition and innovation = Inf. Technol. Libr. 18. vol. 1999. 2. no. 68-77. p.

Online katalógusok a világhálón: hagyományok és újdonságok

Információkeresési rendszer értékelése; Online katalógus; Számítógép-hálózat

Az információtechnológia fejlődése előmozdította a nyilvános online katalógusok (OPAC) elterjedését

az Interneten. A cikk ezeknek a katalógusoknak az internetes környezet megkövetelte változásait elemzi, a következő szempontok szerint: a katalógusok szerkezete, kezelése és karbantartása; keresési rendszerek; használói felületek. Az információk szerkezetének és szervezésének hagyományos gyakorlatához való ragaszkodás akadályozza, hogy az OPAC-ok valódi újdonságot jelentő keresőeszközökké váljanak. A cikk megvizsgálja az adatbázisok szerkezetét, és a rendszerfejlesztés hagyományos alapelveit. A manuális rendszerekhez kifejlesztett és az új technológiai környezetben már nem megfelelő alkalmazási szabályok és formátumok hatásait is tárgyalja.

(Autoref.)

00/055

ROE, Sandy: Online subject access = J. Internet Cat. 2. vol. 1999. 1. no. 69-78. p. Bibliogr. a jegyzetekben.

Tárgy szerinti hozzáférés az online katalógusokban

Online katalógus; Osztályozási rendszer; Tárgyi feltárás; Tézaurusz

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Közel 100 év erőfeszítései kumulálódnak a leíró katalógizálás mai formáiban, amelyek az ismert szerzőjű vagy című művek megtalálását segítik. Azonban a (Cutter szerinti) harmadik szempont, ha a téma ismert, először 1983-ban mutatkozott fontosabbnak egy felmérés szerint, mint az ismert mű keresése. Azóta a használók egyre extenzívebb és egyre rugalmasabb tárgyi keresési eszközöket, lehetőségeket igényelnek. Következésképpen az online katalógusok bevonásával kísérletek indultak a különböző tárgyi keresési módokkal, régi tanulmányok iránt újult meg az érdeklődés, és munkálatok folynak a könyvtárak online katalógusainak javítása érdekében.

Közös problémákat azonosíthatunk az OPAC-okban, a web-alapú könyvtári katalógusokban, de általában a világhálón való keresés során: 1. nem találunk anyagot; 2. túl sok anyagot találunk; 3. csak nem-releváns anyagot találunk; 4. nem találunk meg minden anyagot; 5. az adatbázisok, web-oldalak közti kapcsolgatás során a használandó keresőnyelvek változatossága „Bábel tornya” effektust hoz létre.

E problémák főbb (közös) okai, következményei:

1. A használók (keresők) többsége nem ismeri a hozzáférési pontokat, szívesen megnézné a kereshető szavak jegyzékét.
2. Túl sok „találat” esetén a használó elbátortalanodik, és át sem nézi a kapott anyagot.
3. A csak irreleváns eredmény oka lehet, hogy a rendszerben nincs homonímia-ellenőrzés, vagy a kereső szélesebb, vagy szűkebb fogalmat használt.
4. A használók gyakran nem tudnak egy megtalált tétel nyomán visszatérni a tárgyi feltáró rendszerhez, hogy a vonatkozó, kapcsolódó kifejezéseket (és tételeket) is megtalálják. Online katalógusaink gyakran több forrásból származó tárgyi kifejezéseket tartalmaznak, de rendszerint csak az egyik forrás struktúráját veszik figyelembe.
5. Nincsenek megfelelő eszközeink a különböző kontrolált szójegyzékek közti illesztésre, megfeleltetésre.

A megoldások:

1. A rendszerek vezessék a használót a „lásd” és „lásd még” alatti kifejezések használatához. Nagy szükség van online segítségnyújtásra a kontrolált szójegyzékek megtalálásához, kiválasztásához és böngészéséhez.
2. Kapcsoló eszközök kellenek az osztályozási rendszerek és tezauruszok közötti megfeleltetésekhez, és az egyes rendszereken belüli szélesebb–szűkebb fogalmak közötti átmenetekhez.

3. A használó által megadott fogalom közelében való böngészés a leghasznosabb, ha a keresés nem specifikus, ha a kívánt eredmény nem ismert már előre, és ha ismeretlen a keresésre használandó korrekt kifejezés.

Összefoglalva: a használónak online szójegyzék-támogatásra van szüksége az OPAC-okban és más kereső-rendszerekben. Ennek biztosításához legalább három dolog szükséges:

1. A szójegyzék-struktúráknak tartalmazniuk kell homonímia és szinonímia-kontrollt, alaktani és helyesírási változatokat, és kapcsolatokat a szűkebb-tágabb fogalmak esetében.
2. A szójegyzék-kontrol struktúrák legyenek elérhetőek a felhasználó számára.
3. Több szójegyzék-illesztés vagy kapcsolat legyen elérhető, hogy a kereső egy egységes, konzisztens információforrás látszatával álljon szemben.

Ilyen megoldásokat alkalmaz pl. a továbbiakban (röviden) ismertetett Getty Institute által létrehozott művészeti és építészeti teaurusz, a művészek neveit tartalmazó ULAN és a földrajzi nevek teaurusza; az UMLS (Unified Medical Language System) és az IODyne elnevezésű hipertextes teaurusz-böngésző.

(Mohor Jenő)

00/056

ZAPPELLA, Giuseppina: Cataloghi italiani di cinquecentine. Riflessioni metodologiche e rassegna bibliografica (1984-1997) = Accad. Bibl. Ita. 50. a. 1999. 1. no. 19-54. p. Bibliogr. 226 tétel.

A 16. századi olasz nyomtatványok 1984-1997 között megjelent katalógusai. Módszertani megjegyzések és bibliográfiai áttekintés

Kötetkatalógus; Régi és ritka könyvek

L. Sereni bibliográfiája a 16.sz.-i olasz nyomdászatról 1983-mal zárul. A régi anyag számbavételére irányuló törekvések újraértékelése, az ilyen tárgyú olasz és európai tervezetek nagy száma és a régi könyvek katalógusainak rendkívüli megszorodá-

sa indokolta az 1984 óta megjelent katalógusok számbavételét, amelyet 1997-tel zártak, de esetenként 1998-ban megjelenés (vagy szerkesztés) alatt álló címeket is felvettek. A 226 tételes annotált bibliográfia tartalmazza az olasz (vagy földrajzilag itáliai – pl. Vatikán, San Marino) könyvtárak állományában található 16. sz.-i művek katalógusait, az Olaszországban kiadott ilyen katalógusokat és az olasz vagy olasz vonatkozású 16.sz.-i nyomtatványok külföldi katalógusait.

Első fejezete a kifejezetten 16. sz.-i anyagot tartalmazó egyedi vagy közös katalógusokat sorolja, a második az olyan régi gyűjtemények katalógusait, amelyek a 16.sz.-i anyagot is tartalmazzák. A harmadik fejezet az igen heterogén anyagot, de bibliográfiai szempontból sok fontos adatot is tartalmazó kiállítási katalógusokat tárja fel. A 4. fejezetbe kerültek az előbbiekre nem sorolható egyedi, vagy bizonyos célra készült bibliográfiák, speciális katalógusok és repertóriumok. Az 5. fejezet a tárggyal foglalkozó, gyakran csak gépiratban létező tanulmányok válogatott listáját közli. A jegyzéket betűrendes helység- és intézmény-mutató egészíti ki.

(Mohor Jenő)

Információkeresés

00/057

DANIEL, Frank - MEYER, Birgit: Mit einem Passwort ist es nicht getan. In kostenpflichtigen Datenbanken online recherchieren = Buch Bibl. 51. Jg. 1999. 7/8. no. 458-467. p.

Online keresések térítéses adatbázisokban

Adatbázis; Adatbázis-szolgáltató vállalat; Online információkeresés; Számítógép-hálózat

Németországban már a 70-es évek óta elérhetőek online adatbázisok, különféle szolgáltatóktól. Néhány kivételtől eltekintve azonban a közönyvtárak alig használják ezeket. A külső adatbázisokban való ke-

reséseket eddig az egyetemi könyvtárak, dokumentációs központok és tájékoztatási vállalatok feladatának tekintették. Néhány éve azonban a szolgáltatók megpróbálnak új használói csoportokat nyerni maguknak a világháló vagy internetes szolgáltatók (CompuServe, T-Online) útján. A kényelmes használói felületek és a keresési időtől független árszerkezetek lehetővé teszik, hogy a tapasztalatlan használók, akár otthon is, nyugodtan használják ezeket a rendszereket. Ma már sok könyvtár fontolgatja térítéses adatbázis-szolgáltatások bevezetését, de fel kell ismerniük, hogy nem elég jelszavakat kiadni és szórólapokat terjeszteni, hanem alapos előkészítésre, folyamatos képzésre és minőségellenőrzésre is szükség van.

(Autoref.)

00/058

FOURIE, Ina: The use of CAI for distance teaching in the formulation of search strategies = Mousaion. 17. vol. 1999. 1. no. 48-69. p. Bibliogr.

Számítógépes távoktatás keresési stratégiák kialakításának oktatására

Oktatás -számítógéppel; Online információkeresés; Távoktatás

A számítógéppel segített oktatás (Computer-assisted instruction, CAI) hatékony módszernek bizonyult a könyvtártudományi oktatásban, különösen az online keresés és a közvetlen használók képzése terén. A növekvő érdeklődés a számítógépes információkeresés, különösen az Internet iránt, valamint az állandó továbbképzés fontossága szükségessé teszi a keresési stratégiák szerkesztésének oktatását. A távoktatás különösen alkalmas a dolgozó, felnőtt hallgatók képzésére, ezért érdemes foglalkozni a keresési stratégiák oktatására irányuló használatával. Ezzel kísérletezik 1992 óta az Unisa (University of South Africa) könyvtártudományi tanszéke. A cikk beszámol a program kezdeti megtervezéséről, valamint a hallgatók véleményére és a

téma irodalomkutatására alapuló, 1998-as módosításának tapasztalatairól.

(Autoref.)

00/059

MOULIS, Anne-Marie: La recherche d'images sur Internet = Documentaliste. 36. vol. 1999. 3. no. 179-185. p.

Képek keresése az Interneten

Gépi információkeresés; Képanyag; Számítógép-hálózat

Bár a képeket nyújtó szolgáltatások száma az Interneten egyre növekszik, bizonyos képek megtalálása igen nehézkes és összetett feladat. Nemcsak hogy nagy a bizonytalansági tényező a képek azonosításában, de igen nehéz a megtalált képek értékének megállapítása, továbbá a képek felhasználásához vagy reprodukálásához szükséges intellektuális és jogi akadályokkal is meg kell birkóznia. A cikk áttekinti az Internet keresőrendszereit és ezek használatát, majd bemutat egy eszközt a weben talált képek értékének felmérésére.

(Autoref. alapján)

00/060

ZHU, D. - PORTER, A. [et al.]: A process for mining science and technology documents databases, illustrated for the case of „knowledge discovery and data mining” = Cienc. Inf. Bras. 28. vol. 1999. 1. no. 7-14. p. Bibliogr. 33 tétel.

Res. portugál nyelven

A dokumentációs adatbázisokból való „ismeretbányászat” egy új módszere

Adatbázis; Gépi információkeresés

A technológiai újításokra koncentrálnak bibliometriai jellegű „információbányászati” módszer az ún. TOA („Technology Opportunities Analysis”), mely az Engineering Index, Medline, US Patents stb. jellegű adatbázisokból tud információkat „bányászni”. A TOA használatát és eredményét az INSPEC

adatbázisban végzett, „tudás-felfedezés és adatbányászat” („knowledge discovery and data mining”) témájú elemzésen mutatják be a szerzők. A TOA olyan kombinált bibliometriai/nyelvfeldolgozási megközelítés, amelynek során először információkeresést végeznek az adatbázisokban. (Boole-operátorokkal), a kivonatokat a TOA szoftverrel tisztítják meg és elemzik, majd statisztikai módon szereznek ismereteket a dokumentumokban szereplő kifejezések alapján, s mindezt az így nyert információk rendezése (szervezése) és reprezentációja követi.

Az ilyen elemzés hasznos lehet a kutatók, a kutatási-fejlesztési vezetők, a szakterület információs szakemberei és a stratégiai fejlesztők számára egyaránt. Sokat segíthet a tanulóknak és a kezdő szakembereknek a fejlesztések megértésében, a gyakorlott szakembereknek pedig az új trendek és perspektívák, valamint az akadályok felfedezésében. Ám sem a TOA, sem más bibliometriai módszer nem megoldást ad, hanem más nézőpontot, más módon megközelítési módot kínál, ami további, részletesebb vizsgálatokra ösztönözhet.

(Mohor Jenő)

Lásd még 55

Olvasószolgálat, referenzs

00/061

HOMANN, Benno: Benutzungsregelungen für EDV-Arbeitsplätze an Bibliotheken = Bibliotheksdienst. 33. Jg. 1999. 7. no. 1083-1092. p.

Számítógépes munkahelyek használatának szabályai a könyvtárakban

Könyvtárhasználati szabályzat; Számítógép

A könyvtárakat egyre gyakrabban emlegetik tájékoztatási és tanulási központokként. A számítógé-

pes használói munkahelyeknek köszönhetően új lehetőségek nyíltak meg: az olvasók önállóan kereshetnek az elektronikus katalógusokban és bibliográfiai adatbázisokban, szakirodalmat rendelhetnek, információkat nyomtathatnak ki vagy másolhatnak le további feldolgozásra. Az új fejlemények miatt mind a tudományos, mind a közkönyvtárakban új használati szabályokra van szükség műszaki, jogi és szervezési szempontok alapján.

Az Internethez való hozzáférés biztosítása esetén a jogi felelősség három partner valamelyikére hárulhat: a könyvtárra, a használóra vagy az Internet-szolgáltatóra. A könyvtár természetesen arra törekszik, hogy a másik két partner egyike se vonhassa őt jogi felelősségre.

Egy vizsgálat során 16 német könyvtár (7 tudományos, 5 köz-, 4 intézeti/felsőoktatási) használati szabályzatát elemezték az ideális szabályzathoz képest felmerülő hiányosságok megállapítása érdekében. Az utóbbi kategóriában könyvtáranként átlagosan 18 pontban tapasztaltak hiányosságokat, a közkönyvtáraknál pedig átlagosan 14 pontban.

A tapasztalatok alapján szükségesnek látszott, hogy egy mintaszabályzat szülessen a számítógépes munkahelyek használatáról. Közérthető, lehetőleg mindenre kiterjedő, jogi szempontból korrekt, könnyen értelmezhető alapra volt szükség ahhoz, hogy az egyes könyvtárak kidolgozhassák saját szabályzatukat

A mintaszabályzat lényege a következőképpen foglalható össze:

1. A könyvtár nem vállal felelősséget azért, ha a használó megsérti a szerzői jogot; sem azért, ha a használó és az Internet-szolgáltató közötti szerződést a felek nem tartják be.
2. A könyvtár nem vállal felelősséget az általa szolgáltatott dokumentumok tartalmáért; továbbá azért a károsodásért, amelyet az információhordozók és fájlok okozhatnak a használónak, továbbá az adatokkal való visszaélésből származó károkért sem.

3. A könyvtár nem garantálja az általa szolgáltatott hardver és szoftver működőképességét, továbbá azt sem, hogy a tájékoztatási és médiaki-nálátot a használók rendelkezésére bocsátja.
4. A használók kötelezettséget vállalnak arra, hogy törvénybe ütköző információkat nem használnak fel és nem terjesztenek; a könyvtár vagy harmadik partner adatbázisait és szoftve-reit nem manipulálják, védett adatokat nem használnak fel.
5. A használók átvállalják azon károk elhárításá-nak a költségeit, amelyeket a könyvtár doku-mentumainak és eszközeinek használata oko-zott; továbbá azokat, amelyek a használati jog harmadik személynek való átadása miatt követ-keztek be.
6. Tilos a konfigurációt és a hálózati beállítást ma-nipulálni, műszaki hibákat saját kezűleg elhárí-tani, idegen szoftvereket használni vagy instal-lálni, saját adathordozókat használni.
7. A szervezési jellegű korlátozások körében meg kell valósítani a jogosultság ellenőrzését, a hasz-nálat idejére a használó azonosítását a munkaál-lomás képernyőjén, valamint szükség szerint korlátozni kell a hozzáférést és be kell tartani a szoftverrel kapcsolatos korlátozásokat.
8. A használónak nyilatkoznia kell arról, hogy a használati szabályzat előírásait tudomásul vet-te, vállalja a korlátozások és egyéb szabályok be-tartását és a kapcsolódó szankciókat.

A számítógépes munkahelyekkel kapcsolatos szabá-lyok szerepelhetnek akár a használati szabályzatba integrálva, akár annak kiegészítéseként. Az utóbbit könnyebb napra készen tartani, frissíteni.

(Hegyközi Ilona)

00/062

MENDELSON, Jennifer. Learning electronic refer-ence resources: A team-learning project for reference staff = Coll. Res. Libr. 60. vol. 1999. 4. no. 372-383. p.

Az elektronikus tájékoztatási források megismeré-se teamben: referenz-könyvtárosok közös képzé-se és tanulása egy egyetemi könyvtárban

Használók képzése -felsőoktatásban; Önképzés; Re-ferenz; Számítógép-hálózat; Továbbképzés

A Torontói Egyetem könyvtára az elektronikus tájé-koztatási források széles körét szolgáltatja. 386 elektronikus index és referáló lap, 150 referenzfor-rás, 198 hírnap és hírszolgáltatás, közel 11 ezer elektronikus folyóirat található állományában (1999. márciusi adatok).

Bár a tájékoztató munka során a tájékoztató szak-ember maga is sokat tanul, ritkán van módja példá-ul arra, hogy az egyre szaporodó elektronikus tájé-koztatási forrásokat részletesen megismerje. A fo-lyamatos továbbképzés érdekében és a könyvtáros-ok kezdeményezésére az említett egyetemi könyv-tárban 1997 folyamán hat csoport alakult (össze-sen 51 résztvevővel), többségében a referenz-könyvtárosokból az elektronikus források tanulmá-nyozására (kettő a humán és társadalomtudomány területén, egy tisztán természettudományi érdeklő-désű és három vegyes összetételű). Minden résztve-vőt megkérte, hogy nevezzen meg két-három elekt-ronikus forrást, amelyről szívesen hallana. A cso-port által elfogadott irányelvek értelmében minden-ki oktatóként is és hallgatóként is szerepelt; a tanul-mányozandó forrásokat egymás között felosztot-ták; a forrásokat három szakaszban mutatták be: a magyarázó ismertetést gyakorlás, majd egy írott se-gédlet közreadása követte. A képzésre számítógé-pes laboratóriumban került sor. A témák között a keresőmotorok, az internetes tárgyköri kalauzok, tartalomjegyzék-adatbázisok, teljes szövegű folyó-irat-adatbázisok szerepeltek. A képzésre havonta egyszer, két óra terjedelemben került sor.

Az indulás után három hónappal kérdőíves felmé-réssel értékelték a programot. A hat csoport ez idő alatt összesen 24 alkalommal gyűlt össze. A résztve-vők nagyra értékelték, hogy az elméleti ismertetés után közvetlenül mód nyílt a gyakorlásra. Úgy vél-

ték, hogy a kezdeményezés sikere vagy kudarca azon múlik, hányan morzsolódnak le, mennyire tudnak kiszakadni a napi munkából, mennyire jól sikerül az első alkalom, mennyire esik egybe a résztvevők érdeklődése, mennyire sikerül kedvező feltételeket teremteni a tanuláshoz. Az észrevételek között arra tettek javaslatot, hogy több időt kell szánni az informális megbeszélésre és növelni lehetne a csoportok létszámát. Ennek nyomán a korábbi hat csoportot két csoportban egyesítették (humán és társadalomtudományi, valamint természettudományi).

A program sikerén felbuzdulva a könyvtár új, illetve más részlegben dolgozó munkatársai számára kezdő szintű kurzust indítottak, ez is nagy sikerrel zajlott le. A továbbképzés is folyamatosná vált.

(Hegyközi Ilona)

Témafigyelés

00/063

RADHAKRISHNA, K.A. - BARADOL, A.K.: Quantitative evaluation of selective dissemination of information (SDI) service: study of National Centre for Science Information (NCSTI), Bangalore = Ann. Libr. Sci. Doc. 45. vol. 1998. 1. no. 1-5. p.

A Bangalore-i országos természettudományi információs központ (NCSI) témafigyelő szolgáltatásának kvantitatív értékelése

Adatbázis; Figyelőszolgálat; Információkeresési rendszer értékelése; Tájékoztató -természettudományi

Az indiai Országos Tudományos Tájékoztatói Központ (Bangalore) számítógépes témafigyelési szolgáltatást (SDI) nyújt az indiai kutatók számára a BIOSIS, az INSPEC, a MATHSCI, a CA-Search és a GeoRef adatbázisokból. 135 használó értékelése alapján a használói profilok az INSPEC adatbázis esetében bizonyultak a legpontosabbaknak, és a

CA-Search esetében a legpontosabbaknak. Az újdonsági mutató tekintetében a MATHSCI szerepelt a legjobban, és a CA-Search a leggyengébben.

(Autoref.)

Kölcsönzés

Lásd 84

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentum-szolgáltatás

00/064

PHILLIPS, Linda L. - DULNIAK, Nancy - HOUCK, Tisa [et al.]: Interlibrary loan turnaround time. Measuring the component parts = Interlibr.Loan Doc. Del. Inf. Supply. 9. vol. 1999. 3. no. 97-119. p.

A könyvtárközi kölcsönzés gyorsasága. A munkafolyamat egyes összetevőinek mérése

Felsőoktatási könyvtár; Könyvtárközi kölcsönzés; Munkaelemzés

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Hawthorn Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N. Y. 13904]

Tennessee közpénzekből támogatott főiskoláin és egyetemén a könyvtárközi kölcsönzés (KKK) időigényeit vizsgálták. Megállapították a KKK folyamat lépéseit, és minden intézményben megmérték ezek időigényét. A cikk intézmények szerint és összesítésben közli a kapott adatokat. Ajánlásokat tesz a tanulmány megismétlésére, és javaslatokat közöl a KKK időigényének csökkentésére.

(Autoref.)

00/065

JACOBS, Neil - MORRIS, Anne: Negotiating the digital library: document delivery = Educ. Inf. 17. vol. 1999. 2. no. 135-144. p.

Felmérések a dokumentumszolgáltatással kapcsolatos döntések segítésére

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus dokumentum; Felmérés [forma]; Számítógép-hálózat; Vezetők tájékoztatása

A dokumentumszolgáltatás gyorsan változó területén belül az eLib által finanszírozott FIDDO (Focused Investigation of Document Delivery Options) program célja az, hogy megbízható információkkal segítse a könyvtárosok döntését a megfelelő dokumentumszolgáltatási rendszer kiválasztásában. A FIDDO program keretében vezető könyvtárosokat kérdeztek meg a dokumentumszolgáltatás jövőjéről. Az interjúk leírt változatát a NUDIST programmal elemezték. Az eredményeket a cikk tematikus csoportosítás szerint ismerteti.

(Autoref. alapján)

00/066

JACOBS, Neil - CHAMBERS, Jenny - MORRIS, Anne: Document delivery websites = Interl. Doc. Supply. 27. vol. 1999. 2. no. 65-70. p. Bibliogr.

Dokumentumszolgáltatással kapcsolatos web-helyek ismertetése

Dokumentumszolgáltatás; Honlap; Számítógép-hálózat

A dokumentumszolgáltatás, mind a gazdasági, mind a technológiai változásoknak köszönhetően, gyorsan változó gyakorlat, melyet a brit elektronikus könyvtári program (UK eLib) által támogatott FIDDO (Focused Investigation of Document Delivery Options) projekt igyekszik követni, illetve a könyvtárak számára naprakész információkat nyújtani erről a dinamikus területről. Ezt a tájékoztatást segítő, áttekintették és csoportosították a dokumentumszolgáltatással foglalkozó web-helye-

ket. Általános megállapítás, hogy az áttekintett helyek legtöbbje nem nyújt segítséget a könyvtárközi kölcsönzés napi gyakorlatához, többségük viszont hasznos technikai és háttér-információkat tartalmaz a szakmai és tudományos érdeklődés számára.

A források és szolgáltatók általános listái közül a következőket ítélték a leghasznosabbnak: a FIDDO-t (dils2.lboro.ac.uk/fiddo/fiddo.html), mely nemcsak ellátói listát, hanem szakmai információkat és bibliográfiát is tartalmaz, hasznos segítségül a könyvtárvezetők és a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó könyvtárosok számára, továbbá Jean Shipman amerikai adatbázisát (www.nnlm.nlm.nih.gov/pnr/docsupp), és az ugyancsak amerikai DOCDEL.COM-ot (www.docdel.com).

Az UK eLib programhoz kapcsolódó helyek megtalálhatók a program web-helyén (www.ukoln.ac.uk/services/elib/projects), ezek többnyire regionális rendszerek, s általában nem tudnak többet, mint a BLDSC, mégis hasznos segédeszközök a könyvtárközi kölcsönzés számára.

Mivel az ausztrál könyvtárosok igen aktívak a dokumentumszolgáltatás új technikáinak felfedezésében, az ausztrál kezdeményezések web-helyeit külön csoportba foglalták. Itt szerepel két 1996-ban befejezett projekt éppen úgy, mint az eLib-nél is szereplő JEDDS (Joint Electronic Document Delivery Software Project), amelynek nyomán egy másik projekt olyan rendszer kifejlesztését célozta meg (LIDDA – Local Interlending and Document Delivery Administration), amely egy egyszerű internetes interfésszel tenné világszerte használhatóvá a könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumszolgáltatási ügyek intézését. A jeles fejlesztések ellenére az ausztrál web-helyekről meglehetősen nehéz a projektek állását és reális képét megszerezni.

Az egyéb projekt-helyek közül figyelemre méltó a belga VIRLIB (www.ua.ac.be/VIRLIB), amely 1997-ben készült ugyan, de az egész kérdéskör igen jó áttekintését nyújtja. Az Európai Bizottság által támogatott DALI (Document And Library Integ-

ration) projekt, amely multimédia dokumentumok szolgáltatásával foglalkozott, lassan tölthető és nehezen olvasható (dallas.ucd.ie:80/dali).

A különböző szakmai fórumok és szervezetek web-helyei közül öt nyújt lényeges információkat a dokumentumszolgáltatás terén: az ARL NAILDD projektje (North American Interlibrary Loan and Document Delivery – www.arl.org/access/naildd/naildd.shtml), az RLG (www.rlg.org/toc.html), az IFLA illetékes szekciója (www.ifla.org/VII/s15/sidd.htm), az angol Forum for Interlending (www.la-hq.org.uk/liaison/fil/introf.html) és az ILASM (Interlibrary Loan Applications Standards Maintenance Agency – www.nlc-bnc.ca/iso/ill).

A BLDSC megelégedésre szolgáló működése ellenére még az angol könyvtárosoknak is szüksége lehet azokra a hálózatos, hipertextes indexekre, amelyek a dokumentum-szolgáltatók listáit közlik, s van néhány említésre méltó web-hely, ahol nem a napi kölcsönző munkát segítő, hanem az egész kérdéskörrel érdemben foglalkozó, a fejlődéssel lépést tartást támogató dokumentumok találhatóak.

(Mohor Jenő)

00/067

KARLOWITSCH, Martin: Article-per-view als Alternative zum klassischen Zeitschriftenabonnement? Überlegungen zum Projekt PEAK = Bibliotheksdienst. 33. Jg. 1999. 8. no. 1299-1313. p. Bibliogr.

Folyóiratcikkek megrendelése mint a hagyományos folyóirat-előfizetés alternatívája: a PEAK program

Cikk; Dokumentumszolgáltatás; Folyóirat-előfizetés; Gazdaságosság -könyvtárban

Az elektronikus médiák piacának leggyorsabban fejlődő területét a folyóiratok alkotják. Fontos kérdés a könyvtárak számára: mikor érdemes a folyóiratot hagyományos formában megrendelni, és ha a számítógépes hozzáférést választják, annak melyik módja kifizetődő számukra? A szolgáltatások-

nak ui. egyre többféle variánsa alakul ki, s ezek árai is jelentősen eltérnek egymástól.

Jellegzetes példája a differenciált szolgáltatásnak az 1997-ben indult, kétéves kísérleti szakaszra épülő amerikai PEAK (Pricing Electronic Access to Knowledge) projekt. Ennek keretében a Michigan Egyetem az Elsevier Kiadóval együttműködve 1100 folyóiratot kínál fel elektronikus úton a megrendelőknek. Három eltérő formában vehető igénybe:

1. „Cikkenkénti szolgáltatás” csak magánszemélyeknek. A pontosan megadott kérésre meghatározott díj ellenében a megrendelő a kért folyóiratcikkéről másolatot kap. (Megegyezik a jelenlegi németországi gyakorlattal, a JASON és a SUBITO szolgáltatásokkal.)
2. „Hagyományos előfizetés”. Magánszemélyek és intézmények (pl. könyvtárak) egyaránt igénybe vehetik. A megrendelő a folyóirat teljes egészének szövegéhez hozzájut.
3. „Generikus előfizetés”. A megrendelő különböző folyóiratok cikkeiből kap válogatást. Könyvtárak is megrendelhetik. A megkapott cikkek a könyvtár tulajdonában maradnak, később más használó is igénybe veheti őket.

Milyen esetben érdemes a PEAK egyes szolgáltatásait igénybe venni?

A „cikkenkénti szolgáltatást” könyvtárak eleve nem igényelhetik. Az egyéni megrendelők számára olcsóbb a JASON ill. a SUBITO igénybevétele (cikkenként 3 ill. 5 DM), mint a PEAK (7 USD, kb. 13,40 DM), a PEAK előnye viszont, hogy azonnal nyújtja a kért szöveget. Tehát abban az esetben érdemes az olvasóknak az utóbbit ajánlani, ha a sürgősség megéri számukra a három-négyszeres árat.

A „hagyományos előfizetés” megrendelése meggondolandó abban az esetben, ha a lap helyben nem áll rendelkezésre és viszonylag gyakori kereslet mutatkozik iránta. Ilyenkor a PEAK reális alternatívát jelenthet az egyéb hozzáférési forrásokkal szemben, a gazdaságosság kérdését azonban minden esetben egyedileg kell elemezni.

A „generikus előfizetés” abban az esetben gazdaságos, ha a megrendelő könyvtár jól választotta ki a témakört. Egy 120 cikket tartalmazó „köteg” ára 548 USD, kb. 1052 DM. Ha minden cikknek legalább egy használója lesz, a költség cikkenként kb. 8,75 DM, tehát drágább, mint a JASON ill. a SUBITO keretében történő egyszeri megrendelés. Ha viszont a cikkeknek – melyek a könyvtár birtokában maradnak – legalább két használójuk lesz, a többszöri igénybevételt is lehetővé tevő generikus előfizetés jelenti a legolcsóbb megoldást.

A költségek további differenciálása is várható: újabb „kötegek” megjelenése, a vásárló intézményeknek és személyeknek adott speciális kedvezmények, területi differenciálás a megrendelés helye (országa) szerint, a szállítás gyorsaságával összefüggő díjkülönbségek bevezetése.

(Katsányi Sándor)

00/068

MORRIS, Anne - WOODFIELD, Julie - DAVID, J. Eric: Experimental evaluation of selected electronic document delivery systems = J. Librariansh. Inf. Sci. 31. vol. 1999. 3. no. 135-144. p. Bibliogr.

Néhány elektronikus dokumentumszolgáltató rendszer kísérleti értékelése

Dokumentumszolgáltatás; Felmérés [forma]; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság

Az eLib projekt FIDDO (Focused Investigation of Document Delivery Options) elnevezésű kísérleti programja keretében öt kiválasztott elektronikus dokumentumszolgáltató teljesítményét tesztelték az átfutási idő, a költségek, a dokumentumok minősége és a „gyűjtőkör” szempontjából. Ezek a következők voltak: UMI ProQuest Direct, InfoTrac SearchBank, British Library inside, Elsevier Engineering Information EiText, BLDSC.

Az értékeléshez két dokumentumhalmazt használtak, az egyik az üzleti tanulmányok, a másik a gyártástechnológia köréből került ki. A teljes szövegű adatbázisokat tartalmazó rendszerek gyorsabb szol-

gáltatást nyújtottak, mint azok, amelyek elektronikus levélben vagy faxon bocsátották rendelkezésre a dokumentumokat. A BLDSC szolgáltatási módszerre bizonyult a leglassabbnak. A ProQuest Direct és a SearchBank megbízhatóan teljesített. Az EiText-nél és a British Library inside-nál egy-egy alkalommal előfordult hiányos szolgáltatás. A BLDSC dokumentumonkénti díjai az EiText-ének és a British Library inside-éinak csak harmadát tették ki. (A BLDSC ugyanis a méltányos használat elve alapján kezeli a szerzői jogi védelem alá tartozó dokumentumokat, míg a másik két szolgáltató a terjedelem arányában számláz.) A szolgáltatott dokumentumok minőségét tekintve egyértelmű a BLDSC első-sége, a további sorrend: EiText, ezt követi a ProQuest Direct és a SearchBank, azonos minőségű szolgáltatással. A British Library inside másolatai bizonyultak a legsilányabbnak. A szolgáltatott címek körét és a témaköröket tekintve messze a BLDSC vitte el a pálmát. A SearchBank és a ProQuest Direct kínálja a legkevesebb címet, ugyanakkor „gyűjtőkörtük” szélesebb az EiText-énél, viszont korlátozottabb, mint a British Library inside-é.

A vizsgálat arra a következtetésre jutott, hogy a BLDSC hagyományos másolatszolgáltatása továbbra is értéket képvisel, ha a dokumentumok minőségét, az árat és a gyűjtőkört vesszük figyelembe. Amikor azonban nagyobb jelentősége lesz a gyorsaságnak, a BLDSC-nek komoly versenytársakkal kell szembenéznie a hálózaton elérhető teljes szövegű adatbázisok részéről, még akkor is, ha ez a kockázat csak bizonyos, korlátozott szakterületeken merül fel. A British Library inside jelenleg átfogó és viszonylag gyors szolgáltatást nyújt. Ez azt sugallja, hogy talán ez a szolgáltatás felelhet majd meg a jövőben a gyorsaság és az átfogó gyűjtőkör várható követelményeinek. Jelenleg viszont igen drága, és javulnia kell a dokumentumok minősége tekintetében.

(Hegyközi Ilona)

00/069

PICKERING, Helen - McMENEMY, David: Widening the SCOPE: Higher Education Resources ON-demand (HERON) = Program. 33. vol. 1999. 3. no. 213-223. p.

A SCOPE (Scottish Collaborative On-demand Publishing Enterprise) kiszélesítése: a HERON (Higher Education Resources On-demand)

Egyetemi könyvtár; Dokumentumszolgáltatás; Egyetemi könyvtár; Oktatás információellátása

A SCOPE (Scottish Collaborative On-demand Publishing Enterprise) egy projekt neve, amely 1995-től 1998-ig működött a brit eLib program keretében. A SCOPE feladata az volt, hogy hozzáférhetővé tegye az egyetemi hallgatók számára a legfontosabb kötelező és ajánlott irodalmat, akár nyomtatott formában, akár elektronikus úton, az Interneten keresztül. A projekt elérte célját, amennyiben megkönnyítette a hozzáférést a szükséges dokumentumokhoz, kidolgozott egy szerzői jogi engedélyezési mintát, és kifejlesztett egy biztonságos felhasználó-azonosítási és dokumentumszolgáltatási módszert. A SCOPE projekt befejezése után az eLib elfogadott egy pályázatot egy országos, igény szerinti (on-demand) dokumentumszolgáltatási rendszer, a HERON (Higher Education Resources ON-demand) kifejlesztésére. A HERON céljai hasonlóak a SCOPE-éihez, csak ez utóbbi országos szinten, az egész Egyesült Királyságra kiterjedően működik. Aktív beindulását 2000 januárjára tervezik.

(Autoref.)

00/070

ARTE, Assunta: Il document delivery nella biblioteca scientifica: per una ottimizzazione del patrimonio bibliografico documentale = Boll. AIB. 39. vol. 1999. 1/2. no. 111-116. p.

A dokumentumszolgáltatás helyzete egy olasz tudományos könyvtárban

Dokumentumszolgáltatás; Tudományos és szakkönyvtárak

Az olasz országos kutatási tanács (Consiglio nazionale delle ricerche – CNR) potenzai regionális kutatóhelyének könyvtára két éve létrehozta „elektronikus könyvtárát”, hogy a Basilicata tartományban működő kutatók információs igényeit ki tudja elégíteni. Az ellátás alapja a CNR különböző könyvtárai közötti együttműködés, és az intézmények internetes összeköttetése. A tapasztalatok szerint a igények 80%-át 24 órán belül ki tudják elégíteni, ami azt bizonyítja, hogy egy kis szakkönyvtár is lehet „a könyvtár”, amely ki tudja elégíteni a használói igényeket, ha ezt tűzi ki célul, és ha ennek érdekében alkalmazza a folyamatosan megújított információs (informatikai) anyagokat és eszközöket.

Lásd még 109

Dokumentációs eljárások és termékeik

00/071

LOR, Peter: Improving national bibliographic control in developing countries: requirements and remedial action = Alexandria. 11. vol. 1999. 2. no. 85-91. p.

A bibliográfiai számbavétel fejlesztése a fejlődő országokban: követelmények és teendők a jobbítás érdekében

Bibliográfiai számbavétel; Nemzeti bibliográfia

A szerző a Southern African Development Community (SADC) nevű szervezetben a nemzeti bibliográfiai számbavétel fejlesztése terén szerzett tapasztalatait igyekszik általánosítani a fejlődő országokra vonatkozóan. Az angol kifejezés (national bibliographic control) a harmadik világ országaiban félreérthető lehet. Mindenekelőtt el kell oszlatni azt a gyanút, hogy itt valamiféle állami ellenőrzésről vagy korlátozásról lenne szó. A kifejezés nem jelent többet, mint a nemzeti dokumentum összterméknek

az egyes gyűjteményektől független, rendszeres és átfogó számbavételét. Fel kell világosítani a közvéleményt, hogy ez csupán a megjelenés tényéről szóló tájékoztatást, a dokumentum megbízható azonosítását, visszakeresését, a hozzáférhetőséget, a hivatkozás és a megőrzés céljait szolgálja. Az egyetemes bibliográfiai számbavétel keretén belül minden ország felelős saját dokumentumtermésének minél szélesebb körű számbavételéért. A cikkíró a nemzeti bibliográfiai számbavétel következő nyolc előfeltételére világít rá.

1. Szervezett és szabályozott könyvkiadás, könyvterjesztés

Ennek kialakításában és működtetésében a nemzeti bibliográfiai ügynökségnek vagy a nemzeti könyvtárnak is részt kell vállalnia. Segítenie kell a szerzők, kiadók, terjesztők, a vásárlók és az olvasók köreit információval, képesséssel, szabványismeretessel.

2. Meghatalmazott nemzeti bibliográfiai ügynökség

Ha a helyi sajátosságok másképp nem követelik, erre a feladatra legalkalmasabb a nemzeti könyvtár. Nem árt ezt a funkciót törvényben is szerepeltetni. Külön erőfeszítéseket kell tenni a feladat elvégzéséhez szükséges kormányzati támogatások elnyerése érdekében. Feladatait a nemzeti bibliográfiai ügynökség megoszthatja más intézményekkel, például dokumentumtípusok alapján. Ehhez a kommunikációs rendszer és az együttműködések fejlesztése és karbantartása szükséges.

3. Megfelelő eszközök a dokumentumpéldányok beszerzésére

Legmegfelelőbb módja a törvényileg szabályozott kötelempéldány szolgáltatás. A törvényt folyamatosan ki kell terjeszteni az újabb típusú információhordozókra. Fel kell deríteni a be nem érkezett kiadványokat, kapcsolatokat kell tartani a lehetséges kiadókkal és más régiók intézményeivel, pl. gyarapodásjegyzékek cseréje alapján. A tájékozódás szempontjából is hasznos, ha a nemzeti bibliográfiai

ai ügynökség intézi az országban az ISBN és ISSN ügyeket.

4. Bibliográfiai szabványok

Az országos és a nemzetközi címléfrási szabványokat, osztályozásokat, rekordformátumokat ismerni, terjeszteni, alkalmazni kell, szükség esetén honosítva a saját nyelvi-kulturális közeg igényeinek megfelelően. Ez szakértői gárdát és ráfordításokat igényel.

5. Bibliográfiai tételek létrehozása

A megfelelően kiképzett személyzet és a körültekintő munkaszervezés elengedhetetlen feltétel. A fejlődő országok szűkében vannak a jól képzett munkaerőnek. A toborzáshoz és a munkaerő megtartásához a differenciált bérezés lehet hatékony eszköz. A személyzetnek ismernie kell az országban használatos nyelveket és írásokat, valamint tartalmi ismeretekkel is kell rendelkeznie. Állandó továbbképzésben kell részesíteni a személyzetet az új szabványoknak megfelelően. A beérkező dokumentum fogadására, feldolgozására, az adatbeviteli munkára és az ellenőrzésére megfelelő környezetet és technológiai hátteret kell biztosítani.

6. Következetes jegyzék és adatbázis összeállítása

Követelmény a pontosság, a következetesség, a besorolási adatok egységesítése, az adattömeg intellektuális tagolása, a kiadvány felépítése és a legalkalmasabb számítógépes rendszer megválasztása.

7. A bibliográfiai adatok terjesztése

Régebben ez kizárólag nyomtatott formában történő időszaki vagy kumulált megjelentetést takart. Az elektronikus terjesztés többféle mutató és elérési pont kínálatát teszi lehetővé. Az adatbázisból nem mindig egyszerű előállítani a nyomtatott periodikumot. A fejlődő országokban az anyagutánpótlás elakadása késleltetheti a nyomtatott forma megjelenését, az alacsony példányszám pedig drágítja az előállítást. Ezért a CD-ROM és az online megjelentetés előretörése várható. Ez együttműködéssel is megoldható.

8. A bibliográfia használói köre

Az ügynökségnek segíteni kell a nemzeti bibliográfia optimális használatát, mert különben előfordulhat, hogy nem éri meg előállítani a nemzeti bibliográfiát. Ez szerkezet-átalakításokat tehet szükségessé, és új kérdéseket vethet föl. Pl. Mi haszna származik az országnak a nemzeti bibliográfiából? Kinek fontos a kiadvány? A címléírások átvételével mennyit takaríthatnak meg az ország könyvtárai? Az államnak kell-e finanszírozni a bibliográfiát szűkös központi keretből? Ha már az állam fizeti az előállítást, ne legyen-e inkább ingyenes a hozzáférés?

A két legfontosabb probléma a forrásigény megokolása és a használhatóság növelése.

(Nagypál László)

00/072

TINKER, Amanda J.: An empirical evaluation of human-produced and machine-produced abstracts = *Libr. Inf. Res. News*. 23.vol. 1999. 74. no. 33-44.p.

Hogyan fogadják a használók a szakemberek által készített, illetve a géppel előállított annotációkat?

Gépi referálás; Hatékonyság; Referátum

A gépi referálás végső célja, hogy a referáló program „elolvassa” a dokumentumot és „írjon” belőle egy referátumot a hagyományos próza stílusában, ami azonban mind a mai napig legyőzhetetlen akadályokba ütközik.

Az első gépi referálási rendszert H. Luhn 1958-ban hozta létre. A gépi referálás a hagyományos referátum történelmi tradícióján alapul, és két fő iskolája van. Az egyik szakterülettől független módszerekkel, mondatok kivonatolását tűzte ki célul. A másik szakterülettől függő nyers rendszerekben próbálja szimulálni mesterséges intelligencia segítségével az emberi szövegértést (megértést).

A kivonatolás alapulhat statisztikai módszerekre, pl. a kulcsszavak gyakoriságára, és a szavaknak a szövegben elfoglalt helyére. A kivonatolás ezen kívül alapulhat a szöveg felszíni szerkezeteire, úgymint szintaktikai kritériumokra és retorikai struk-

túrákra, továbbá létezik egy ún. indikátor-mondat alapú módszer is. A kivonatolásra irányuló korai megközelítésekkel szemben a mesterséges intelligencia kutatói a referálási folyamat magját a szövegértésben látják. Ezt a megközelítést nagyban befolyásolta a kognitív tudomány színrelépése.

Gyakorlatilag mindkét megközelítés alapján folytatódtak és fejlődtek a 90-es években a gépi referálásra irányuló kísérletek.

Bár sok írás megjelent, de kevés eredményről számolhatunk be a referátumok értékelésének területén. Ami kutatás e téren történt, az a referátumok inherens minőségét vizsgálta, azaz olyan jellemzőit, mint az olvashatóság, a terjedelem, valamint a pontosság és teljesség a Boole-algebrára alapozott információkeresés során. Találunk példát ugyanakkor a felhasználásra és felhasználókra irányuló, az előző belső értékekre alapulóval szemben külső értékeket figyelembe vevő értékelésre is.

A jelen tanulmány során a referátumokat hat szempont szerint értékelték. Vizsgálták, hogy megvan-e bennük a fontos szerkezeti összetevők (célkitűzés, módszerek, eredmények, következtetések), és hogy ezeket a felhasználók jól tudják-e azonosítani a referátumban. Fontos volt a referátumok érthetősége, általános informativitása. Megnézték, mennyire egyeznek meg a referátumok a felhasználóknak a relevanciára vonatkozó ítéleteivel, és mennyire pontos reprezentációi az elsődleges dokumentumnak. Vizsgálták, mennyire képesek a referátumok az elsődleges dokumentumot helyettesíteni. Ezenkívül átfogóan is értékelték a referátumokat. Az értékeléshez a felhasználók úrlapot kaptak.

Nyolc értékelő négy cikk referátumait értékelték. A cikkek az *Aslib Proceedings* és a *Program* című folyóiratokból származtak. A referálók készítette referátumokat a *Current awareness abstracts of library and information management* című referáló lapból vették. A gépi referátumokat a NetSum programmal készítették. A NetSum szabadon hozzáférhető a <http://www.labs.bt.com/innovative/informat> cí-

men. Újabb, kereskedelmi változata a ProSum (<http://www.transend.bt.com/>). A program szakterülettől független kivonatolási módszert használ, kombinálva a statisztikai és természetes nyelvi technikákat. Az egyes mondatoknak a referátumba való kerülését meghatározó küszöbértékeket a felhasználó állíthatja be interaktív módon.

Az értékelők a Loughborough Egyetem (Nagy-Britannia) Könyvtártudományi és Informatikai Tanszékének oktatói közül kerültek ki. Mindegyikük 2-2 referátumot értékelt.

A szubjektív elfogadhatóság szempontjából a referálók készíttette referátumok 73,6%-kal némileg jobban szerepeltek a gépieknél (66,9%). Ez jelentéktelen különbség, így beigazolódtott az a hipotézis, hogy gyakorlatilag nincs különbség a két típus elfogadhatósága között.

Az értékelők hat esetben találták úgy, hogy a referálók készíttette referátumok alapján biztosan eldönthető az elsődleges dokumentum relevanciája, míg a gépi referátumok között három ilyen akadt.

Hatan tudták az összes szerkezeti összetevőt megtalálni referálók készíttette referátumokban, míg a gépi referátumok esetén ezek száma négy volt, ezenkívül az értékelők úgy ítélték meg, hogy szerkezeti összetevők könnyebben azonosíthatók a referálók készíttette referátumokban.

A gépi referátumok megértéséhez szükséges átlagos idő hosszabb volt.

A gépi és a referálók készíttette referátumok mindegyike részben megfelelt annak az elvárásnak, hogy pontos reprezentációja legyen az elsődleges dokumentumnak. Az elvárásnak teljes körűen csak a referálók készíttette referátumok feleltek meg, míg a gépi referátumok a „nagyreszt teljesítette” kategóriába estek.

A két típus közötti különbség az informativitás vonatkozásában volt a legfeltűnőbb. A gépi referátumok kevésbé informatívak és gyengébb helyettesítőként funkcionálnának.

A jövőben nagyobb mintán elvégzett, további vizsgálatokra van szükség.

(Koltay Tibor)

Lásd még 56

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

00/073

KRUK, Miroslav: The internet and the revival of the myth of the universal library = Aust.Lib.J. 48.vol. 1999. 2.no. 137-147.p. Bibliogr. 15 tétel.

Az Internet és az egyetemes könyvtár mítosza

Számítógép-hálózat

A gyorsuló műszaki fejlődés még szkeptikus századunkban is egyre-másra ébreszt utópikus elképzeléseket. Az egyetemes könyvtár hajdani illuzórikus eszméje elsősorban a számítógépes szakemberek